310 x 235

МЕМОАРЪ

Инв. 9971
Отд. III, 709

ДО

ПРѢДСЕДАТЕЛЯ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА НА МИРА

И

ПРАВИТЕЛСТВАТА НА АМЕРИКАНСКИТѢ СЪЕДИНЕНИ ЩАТИ, ВЕЛИКОБРИТАНИЯ, ИТАЛИЯ, ФРАНЦИЯ И ЯПОНИЯ

ОТЪ

ИЗПЪЛНИТЕЛНИЯ КОМИТЕТЪ НА МАКЕДОНСКИТѢ БРАТСТВА ВЪ БЪЛГАРИЯ

— SOFIA. —

ФЕВРУАРИ — 1919 г.

949.82
971
2.919.6
57

УВОДЪ.

Славянското население въ Македония още страда подъ чуждо иго и е подложено на неизказани лишения, унижения и жестокости главно само за това, защото отъ край врѣме то не е прѣставало да се чувствува българско и въ пълно съзнание на своята народность не е прѣставало да манифестира желанието си за обединение съ своитѣ еднородци отъ свободна България.

Вѣкове се изминаха, откакъ македонскитѣ българи се борятъ и блѣнуватъ, за да постигнатъ своя народенъ идеалъ, и сега, изправени прѣдъ всемогѫщия международенъ сѫдъ, който негли ще рѣши сѫдбоносния въпросъ за освобождението имъ, тѣ прѣживѣватъ дни на небивало вълнение, терзани отъ трепетни надежди и болезнени съмнѣния.

Всичкитѣ кървави борби на македонскитѣ българи прѣзъ послѣднитѣ три десетолѣтия до 1912 година главно се водѣха, за да се прѣдизвика намѣсата на Европейскитѣ Велики Сили, подписали Берлинския договоръ, та да се поправи неправдата, която съ тоя договоръ имъ бѣ сторена, като имъ се гарантира напълно свободенъ животъ.

Племенно родствената България, дотогава търпелива зрителка на непосилната борба и нечутитѣ страдания на македонцитѣ, най-сетнѣ на 1912 година се принуди, съ рискъ и сама да загине, юнашки да се хвърли въ борба, за да ги избави отъ турското робство. За жалость, и слѣдъ страшнитѣ жертви, които българитѣ отъ Царство България дадоха въ тая война, а тъй сѫщо и въ послѣдвалата прѣзъ 1913 година война между балканскитѣ съюзници, благородната цѣль не можа да се постигне. Напротивъ, стана дори нѣщо много по-лошо, — Букурещкия миръ отъ 1913 година санкционира ново поробване на Македония подъ двойното иго на Гърция и Сърбия — много по-тежко за македонцитѣ и отъ турското! Този печаленъ резултатъ, както е извѣстно, поведе България къмъ намѣсата ѝ въ всеобщата война — все съ сѫщата благородна цѣль да се извоюва обединението на българския народъ.

Въпрѣки нещастния край и на тая война на България, надеждата на македонскитѣ българи, че даденитѣ жертви не ще отидатъ напразно, пакъ е голѣма, и то главно благодарение на щастливото обстоятелство, че побѣдителкитѣ сили на Съглашението, които нееднократно оповѣстиха, че воюватъ за свободата на потиснатитѣ малки народи, ще се ржководятъ негли и при сключването на всеобщия миръ отъ мѫдритѣ начала на човѣщината, които изключватъ правото на насилието. А македонскитѣ българи мислятъ, че сѫ дали доста доказателства, какво сѫ народъ съ пълно национално съзнание и че достойно сѫ се борили само противъ чуждо потисничество за своята народна свобода.

Опирайки се върху тия факти отъ миналото, ние, долуподписанитѣ прѣдставители на многочислената българска емиграция отъ всички области на Македония, изпълнени тъй сѫщо съ споменатото довѣрие, идемъ съ настоящия си немоаръ прѣдъ Конференцията на мира, за да прѣдставимъ на обсѫждане главнитѣ доказателства за нашитѣ национални права, които считаме безусловни, неотемлими и свещени.

Както ще се види по-долу отъ съдържанието на мемоара, тѣзи наши права многократно сѫ доказани чрѣзъ многовѣковната политическа и културна история на македонскитѣ българи; чрѣзъ славни подвизи на множество македонски дѣйци, които поставиха основитѣ на народната просвѣта, на духовното възраждане и на независима черква на цѣлокупния български народъ; чрѣзъ свидѣтелствата на голѣмъ брой чужденци, — межу тѣхъ не малцина отъ сръбска и гръцка народность! — които, като пѫтешественици, учени или дипломати отъ собственъ опитъ еднакво твърдятъ, че всичкото славянско население въ Македония по народность е българско; чрѣзъ международни дипломатически актове, въ които сѫ посочени етнографичнитѣ граници на българското племе, включвайки въ тия сѫщи граници и цѣла Македония; чрѣзъ недвусмислено проявената воля на македонското население съ приведения въ изпълнение плебисцитъ слѣдъ 1870 година при основаването на Българската Екзархия; чрѣзъ общо подетата слѣдъ Берлинския миръ въоржжена борба за оссвобождение — извѣстната на всички Македонска Революция, чийто български характеръ стои надъ всѣко съмнѣние; чрѣзъ масовото доброволно участие на македонскитѣ българи въ освободителната война въ 1912—1913 година противъ турцитѣ, гърцитѣ и сърбитѣ; чрѣзъ въстаническото движение, което продължи и прѣзъ настѫпилия слѣдъ това въ Македония сръбски и гръцки режимъ отъ 1913—1915 година и най-сетнѣ чрѣзъ още по-силното участие на македонцитѣ въ послѣдната война на България, която отначало бѣ насочена главно противъ Сърбия.

Въ подробности тѣзи наши аргументи се изпагатъ въ мемоара ни подъ редъ въ слѣднитѣ глави:

I. Македония и българското възраждане въ XIX в.

II. Българскиятъ характеръ на Македония въ срѣднитѣ вѣкове.

III. Свидѣтелства на чужди пѫтешественици, учени и дипломати до 1878 год.

IV. Сръбски и гръцки свидѣтелства за Македония въ нове врѣме.

V. Международни дипломатически актове.

VI. Въстанически вълнения слѣдъ Берлинския договоръ.

VII. Илинденското въстание въ 1903 година.

VIII. Интервенцията на великитѣ сили.

IX. Освободителната война 1912—1913 година и Букурещкия миръ 1913 година.

X. Сръбското и гръцко иго 1913—1915 година.

XI. Свидѣтелства на чужди учени слѣдъ Берлинския конгресъ.

XII. Заключение.

I

МАКЕДОНИЯ И БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ ВЪ XIX В.

Както е извѣстно отъ историята, въ срѣдата на XV в. цѣлиятъ Балкански Полуостровъ бѣ завоюванъ отъ турцитѣ. На Османската империя, бидейки религиозна държава и падишахътъ на правовѣрнитѣ замѣстникъ на Мохамеда, бѣ чуждъ националния принципъ; поданницитѣ се раздѣлѣха на двѣ главни категории: господари-завоеватели и подчинена рая въ политико-социално отношение, мюсюлмани и християни — въ вѣрско отношение. Поради това името, Цариградскиятъ гръцки патриархъ, особено като сполучи чрѣзъ разни интриги да унищожи Бълг. Архиепископия въ Охридъ, бѣ признатъ за духовенъ глава на всички християни въ „Румелия“ и бѣ считанъ за Милетъ-башия на цѣлия „ромейски народъ“, терминъ, съ който турцитѣ назоваваха всички подчинени тѣмъ християни. По този начинъ българскиятъ народъ имà злочестината да подпадне подъ двойно робство — турско политическо, и гръцко духовно. Това робство трая 5 вѣка.

Възраждането на българския народъ започва едва отъ XVIII в. и първитѣ сигнали за това се даватъ отъ Македония. Тази българска область се намираше отъ една страна по-далечъ отъ центъра на фанариотското гръцко духовенство — Цариградъ, и отъ друга по-близко до славянитѣ въ Австрия, посрѣдствомъ които влѣзе въ контактъ съ цивилизацията на Западна Европа. Свободолюбивитѣ идеи на англо-саксонската раса, тъй гениално популяризирани отъ френскитѣ писатели на XVIII вѣкъ, прѣзъ Виена, Будапеща, Нови-Садъ, Землинъ и Бѣлградъ проникнаха въ западната часть на българското отечество и упражниха своето въздѣйствие върху умоветѣ—въ съотвѣтствие съ низкото още културно развитие на населението и съ най-въпиющата негова потрѣбность—да се самосъзнае национално, да поведе борба за еманципацията на своя духъ прѣди всичко.

Въ 1741 г. Христофоръ Джефаровичъ, когото сръбскиятъ Карловицки митрополитъ Павелъ Ненадовичъ бѣ нарѣкълъ, „ревностенъ защитникъ на своего българско отечество“, издаде въ Виена своята „стематография“ съ гербоветѣ на България и другитѣ югославянски страни и съ образитѣ на тѣхнитѣ светци. Джефаровичъ е роденъ въ Дойранъ и умрѣлъ въ Москва на 18 септемврий 1753 г.

Въ сѣверно-македонскитѣ прѣдѣли въ 1721 г. се е родилъ и бащата на българската история Отецъ Паиси. Въ своята „Славяно-българска история“, написана въ Хилендарския и Зографски монастири на Антонъ, той се провиква: „Ти

болгарине, не прельщай се; знай своя родъ и езикъ и учи се на своя езикъ"! Този гръмливъ зовъ се разлѣ по цѣлата българска земя и ободри смутенитѣ български души отъ гръцки и сръбски ругания.

Македонецъ бѣ и Хаджи Якимъ Кърчовски отъ село Осломеви, Кичевско, първиятъ български писатель, който захваналъ да печати книги на новобългарско нарѣчие още отъ 1814 год. Първата книга на Хаджи Якима „Повѣсть ради страшнаго и втораго пришествия Христова" е била написана, както самъ се изразява, „на простѣйши езикъ болгарскый ползувания ради простѣйшыхъ человѣковъ и не книжнихъ" и е печатена въ Будинъ 1814 година.

Отъ сѣверна Македония, отъ село Теарци, Тетовска околия е и Кирилъ Пейчиновичъ, по-младъ съврѣменикъ на Хаджи Якима. Той е продължилъ дѣлото на послѣдния — въвеждането на простонародния български езикъ въ книжнината. Въ 1916 година излѣзла въ Будинъ неговата книга „Огледало", написана „на най-простъ и некниженъ български езикъ на долна Мизия".

Неофитъ Рилски (1793—1879) „бащата на българскитѣ педагози и филолози", е сѫщо македонецъ: той е роденъ въ с. Банско, Разлога.

Другъ български родолюбецъ и просвѣтенъ мѫжъ, Хаджи попъ Теодоси отъ Дойранъ, виждайки, че гърцитѣ разполагатъ съ много печатници, а българитѣ нѣматъ ни една, рѣшава да отвори българска печатница. Подкрѣпенъ въ това си намѣрение отъ всички добри българи въ страната, той осѫществява своя благороденъ проектъ: въ 1838 год. въ Солунъ има вече българска печатница, — тя е първата такъва въ цѣлото българско отечество. Хаджи попъ Теодоси не е само печатарь; той прѣди това е учитель на българчетата въ Солунъ и самъ писатель на „Славянобългарски" или само „простий езикъ български".

Слѣдъ Неофита Рилски, вторъ български филологъ, който научно работи съ славянски ржкописи въ Света-Гора, е Константинъ Петковичъ отъ Башино-село, при Велесъ. На много мѣста въ съчинението си „Обзоръ Атонскихъ Древностей", Петковичъ изявява своята българска народность. Така, като говори за една българска книга, що намѣрилъ въ монастира Св. Павелъ, прибавя: „тя е твърдѣ важна за насъ, българитѣ, понеже прѣдставлява образецъ на простонароденъ езикъ".

Македония роди и първитѣ бѣлѣжити фолклористи на българския народъ братята Димитъръ и Константинъ Миладинови отъ Струга. На 1861 година Миладиновци напечатиха най-значителния за своето врѣме сборникъ, озаглавенъ „Български народни пѣсни. Събрани отъ братя Миладиновци, Димитра и Константина, и издадени отъ Константина. Въ Загребъ, въ книгопечатницата на А. Якича, 1861 година стр. VIII + 542". Както се вижда отъ прѣдговора, пѣснитѣ въ сборника сѫ били събирани главно отъ македонскитѣ прѣдѣли: Струмишко, Кукушко, Стружко, Битолско, Прилѣпско. Този сборникъ на български пѣсни е билъ издаденъ съ срѣдствата и покровителството на сърбо-хърватския

архиепископъ Йосифъ Щросмайеръ. Затова и книгата е била посветена на сѫщия архиепископъ.

Първитѣ ново-български писатели, сами проява на националното самосъзнание у македонскитѣ българи, отъ своя страна не малко сториха за все по-голѣмото и по-голѣмо засилване, въ дълбочина и ширина, на поменатото съзнание. На това, негли, се дължи и обстоятелството, че въ Македония се поде борбата противъ гърцкото духовно робство, борбата за българска черква и училище, за свободно, безпрѣпятствено културно развитие. СКОПИЕ даде сигнала за тази борба въ 1828 година. Недоволни отъ гръцкитѣ владици, българитѣ въ Скопие и околията, подъ водителството на своя първенецъ ХАДЖИ ТРАЙКО, поискали общонародно отъ патриаршията да имъ се прати владика отъ български родъ. Борбата между население и патриаршия се изострила: отъ 1828 до 1833 година се промѣнили четири гръцки владици: Анани, Гедеонъ, Генади, Неофитъ. Примѣрътъ, даденъ отъ скопяни, билъ послѣдванъ и отъ други български градове: Самоковъ (1833 год.), Търново (1840 год.) и малко по-малко това движение обхванало цѣла България.

Борбата за национална черква и за родно училище добила политически хароктеръ, когато се прѣнесла въ Цариградъ, гдѣто въ срѣдата на миналия вѣкъ българската колония броела не по-малко отъ 30,000 души. Тази колония въ голѣмата си часть се състояла отъ работници, занаятчии и дукянджии. Повечето отъ тѣхъ, почти всички, били отъ МАКЕДОНИЯ. Освѣнъ тѣхъ тукъ имало и българи търговци, държавни доставчици и банкери, кожухари отъ Охридъ, ала тази класа била твърдѣ ограничена. Водители и организатори на българитѣ въ Цариградъ противъ гръцката патриаршия били Неофитъ Бозвели отъ Котелъ, Иларионъ Макриополски отъ Елена, сѣверо-източна България, и Неофитъ Рилски, Захари Струмски, отъ Македония. Сѫщеврѣмено създава се едно постоянно и живо сношение между центъра на борбата — Цариградъ, и цѣлата страна. Българитѣ, за отстояване на своята справедлива кауза, се позовавали на историята и на правото на народитѣ за самоопрѣдѣление. Двата реформаторски акта на Високата порта — Хатишерифа отъ 1839 година и Хати-хумаюна отъ 1856 година — служели за опора на тѣхнитѣ легитимни претенции. Патриаршията, отъ своя страна, плашела турското правителство съ „Панславизма“, и послѣдното се колебаело да удовлетвори българитѣ. Разрѣшението на българския църковенъ въпросъ се затегнало. Нуженъ билъ новъ тласъкъ; той дошълъ пакъ отъ Македония, а именно отъ града КУКУШЪ, не далечъ отъ СОЛУНЪ. Въ 1858 год. кукушкитѣ българи били въвели националния езикъ въ литургията и оттогазъ не прѣстанали да искатъ български епископъ за своята епархия. Патриаршията, обаче, оставала глуха на тѣхното желание. Поради това кукушани, на 22 юли 1859 година, отправятъ до папа Пий IX просба, въ която, слѣдъ като описвали недостойното поведение на гръцкия клиръ и неговитѣ злодѣяния противъ българския народъ, прѣдложили да признаятъ папата за свой духовенъ глава, но при слѣднитѣ условия:

„2-о. Ний желаимъ и слѣдователно молимъ Пия IX никакво измѣнение да не сѫ направи въ наредбити (обичаи, тържества, богосложение) Църковни и въ раздаването на тайнствата и въ състоянието на нашитѣ свещеници и въ язикътъ по когото ще се правятъ църковнити молитви между насъ, който язикъ е стариятъ български или славянскиятъ.

„3-о Нашата епархия да бѫде повѣрена на архиепископъ, избранъ споредъ нашити стари обичаи, изборъ, за одобрението на който молимъ Негово Светейшество Пий IX.

„4-о Архипескопътъ и духовенството, които ще управляватъ епархията и енуриити, треба да сѫ сички българи.

„5-то. Българскиятъ язикъ съ народнити си букви и характери ще бѫде сѣкога главниятъ язикъ и основата на учението на младежити“ . . .

Тази постѫпка на кукушани, послѣдвана отъ подобни постѫпки въ Енидже-Вардаръ и Битоля, смутила, както Фенеръ, така и българскитѣ патриотически срѣди. Цариградскиятъ патриархъ, за да прѣдотврати унията, която слѣдъ Кукушъ, могли да приематъ и други български градове, повикалъ водителя на българското национално движение Илариона Макариополски и го изпратилъ въ Кукушъ съ обѣщание да назначи българинъ епископъ въ този градъ. Не слѣдъ дълго за такъвъ билъ назначенъ ПАРТЕНИЙ ЗОГРАФСКИ, отъ Г а л и ч н и к ъ, бившъ директоръ на българското училище въ Цариградъ и сътрудникъ въ „Цариградски вѣстникъ“ и „Книжици“. По този начинъ Кукушъ въ Македония, при вратитѣ на Солунъ, бѣ първиятъ градъ, който се сдоби съ българинъ епископъ, защото не се подвоуми да жертвува часть отъ религиознитѣ си убѣждения въ полза на националаото си самосъхранение.

Когато Патриашията уреждала инцидента съ Кукушъ, тя се бѣ задължила по принципъ прѣдъ Илариона да назначи епископи за българитѣ отъ тѣхната народность, щомъ овдовѣе нѣкоя отъ епархиитѣ имъ. Три мѣсеци слѣдъ това умрѣлъ Охридскиятъ митрополитъ Инокенти. Българитѣ кожухари отъ Охридъ, живущи въ Цариградъ, веднага се прѣдставили въ Фенеръ, за да припомнятъ даденото обѣщание. Подиръ малко самиятъ градъ Охридъ изпраща до патриаршията просба, покрита съ 5 хиляди подписи, да се назначи българинъ владика. Патриаршията назначила пакъ гръкъ. Това вѣроломство възбудило извънредно духоветѣ. Тогазъ Иларионъ, водителтъ на националното движение, свикалъ нѣколко първенци отъ българската колония въ Цариградъ и имъ казалъ: „Азъ бѣхъ въ Кукушъ и извлѣкохъ отъ Македония слѣдното поучение: когато нѣкои не желаятъ единъ епископъ, тѣ го изгонватъ; когато желаятъ да се освободятъ отъ единъ патриархъ, неговото име не споменуватъ въ черкавата“. Взето е рѣшение да се скѫса официално съ Фенеръ и да не се споменува въ бѫдеще името на гръцкия патриархъ въ литургията.

Освѣнъ СКОПИЕ, което даде сигналътъ за борба противъ гръцкия духовенъ гнетъ и което води тази борба отъ 1828 до 1874 година съ едно рѣдко по-

стоянство; КУКУШЪ и ОХРИДЪ, които дадоха новъ тласъкъ въ тази борба, други македонски градове, които играха първенствующа роль въ българското национално движение за създаване на българската екзархия сж слѣднитѣ:

ВЕЛЕСЪ, въ чиито черкви и училища българскиятъ ѣзикъ никога не е прѣстаналъ да се употрѣбява, възстаналъ масово на 19 декември 1868 година противъ гръцкия владика и го прогонилъ.

ПРИЛѢПЪ, който сжщо бѣ запазилъ прѣзъ врѣме на двойното робство българската писменость и българския езикъ въ черквата и училището, още въ началото на миналия вѣкъ застави гръцкия митрополитъ да се откаже отъ своя проектъ да въведе гръцкия езикъ въ литургията. Голѣма е заслугата за това на Хаджи Христо Логотетъ, влиятеленъ и богатъ търговецъ въ Прилѣпъ, който често съвѣтвалъ своитѣ съграждани съ думитѣ: „Пазете българския езикъ като зеницата на окото си! Безъ това тѣзи хора (гърцитѣ) ще ни глътнатъ“. На 9,21 февруари 1868 година прилѣпчани изгонили демонстративно гръцкия митрополитъ Венедикта отъ черквата и отъ тогазъ гръцки владика не е стжпвалъ въ Прилѣпъ.

Рускиятъ ученъ Викторъ Григоровичъ, който пропжтувалъ Македония прѣзъ 1884—1885 г. г. по поржка на Казанския университетъ, въ своя докладъ до факултета пише слѣдната бѣлѣжка върху населението въ Битоля. „Въ Битоля, гдѣто е установенъ единъ голѣмъ гарнизонъ въ построенитѣ отъ БЪЛГАРИТѢ казарми, живѣятъ БЪЛГАРИ, македоно-власи и албанци. Казаха ми, и азъ самъ можахъ да забѣлѣжа това, че болшинството се състои отъ българи, но, ако не се лъжа въ моитѣ наблюдения, власитѣ въ този градъ, както и въ съсѣдния градъ Крушово, сж добили особено влияние, благодарение на своето неутрално поведение“[1]). Това влашко меншество, напълно еленизирано тогазъ, било твърдѣ могжщо. Тѣзи гърчеещи се власи имали въ свои ржцѣ голѣма часть отъ търговията и държали подъ своята власть икономическия животъ на околностьта. Еленизиранитѣ куцовласи въ Битоля заемали всички черкви въ града, макаръ и съградени съ срѣдствата на многочисленото българско население. Когато българитѣ отворили свое училище въ 1863 година, тѣ не срѣщнали съпротива. Не така, обаче, било съ желанието на българитѣ да въведатъ националната литургия въ черквата. Въ 1868 година, на Коледа, българитѣ завзели черквата Св. Недѣля и прѣмахнали въ нея пѣнето по гръцки. Ала на слѣднята недѣля куцовласитѣ, добрѣ въоржжени, възстановили статуквото. Но на другия день българитѣ наново повели борбата и побѣдили. Мѣстнитѣ власти, въ интереса на спокойствието въ града, трѣбвало да одобрятъ свършения фактъ. Въ 1869 година вече официално се конституира българска община въ Битоля.

Въ сжщата 1869 година, на 17 октомври, една тълпа отъ 400 работници и занаятчии въ Костуръ, нахлува въ резиденцията на гръцкия владика съ виковетѣ: „Не те искаме за архиепископъ, защото ние сме българи!“

Българското народно дѣло възтържествувало, слѣдъ подобна борба, и въ градоветѣ Воденъ, Енидже-Вардаръ, Струмица, Неврокопъ и пр. Даже въ Солунъ,

[1]) Очерки путешествія по Европеіской Турціи, 2-о изданіе Москва 1877 стр. 96.

9971

гдѣто търговията бѣ дала едно надмощие на гръцкия елементъ, българитѣ, прѣселенци изъ Кукушъ, Крушово, Кичево, Дебъръ и други македонски градове, сполучили да отворятъ наново[1]) въ 1865 год. българско училище, въпрѣки безбройнитѣ прѣчки отъ гръцка страна.

Прѣзъ тѣзи дългогодишни спорове и люти борби за българска народна църква се отличили много македонски дѣйци, нѣкои отъ които заплатили съ живота си. По бѣлѣжити отъ тѣхъ сж слѣднитѣ:

Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ, по-послѣ митрополитъ Охридски и Пловдивски, отъ с. Кучевища, Скопско, работи половинъ вѣкъ за българскитѣ права прѣдъ гръцкото духовонство. Още като ученикъ въ Прилѣпъ прѣзъ 1837 година той прѣвелъ, заедно съ учителя си, книгата „Служение еврейско . . . въ простий и краткый язикъ БОЛГАРСКІЙ къ разумѣнію простому народу“. Той авторъ на книгата „Приятельское писмо отъ блъгарина къ гръку“; Тази книга и неговата автобиография сж цѣнни извори за историята на българското национално възраждане.

ПАВЕЛЪ Х. ВАСИЛКОВЪ (ПАРТЕНИЙ ЗОГРАФСКИ) отъ Галичникъ, (1820—1875 г.) се проявява като горещъ проповѣдникъ на българщината и като книжовникъ, който се стреми да даде прѣднина на македонското нарѣчие въ общобългарския литературенъ езикъ.

Най-разпаленъ борецъ противъ гръцкото духовно иго е билъ ЙОРДАНЪ ХАДЖИ КОНСТАНТИНОВЪ ДЖИНОТЪ, отъ Велесъ, (1818—1882 г.). Той е билъ учитель, агитаторъ, проповѣдникъ и писатель. Обиколилъ много градове въ Македония — Скопие, Тетово, Дойранъ, Прилѣпъ, Битоля и пр. Най-дълго врѣме учителствувалъ въ Скопие. Гръцкиятъ владика въ послѣдния градъ, като не могълъ да търпи патриотическата дѣятелность на Джинотъ, се възползувалъ отъ Кримската война да го обвини въ бунтовничество. Въ 1857 година турското правителство арестувало Джинотъ и го изпратило въ Призрѣнъ, отгдѣто послѣ го интернирало въ Биголя. Но и тукъ Джинотъ продължилъ дѣлото си съ още поголѣма ревность. Най-послѣ, пакъ по клеветитѣ на гръцкия владика, билъ изпратенъ на заточение въ Мала-Азия.

Жертва на гръцкото прѣслѣдване станали и братята ДИМИТЪРЪ и КОНСТАНТИНЪ МИЛАДИНОВИ, отъ СТРУГА, за които поменахме вече: тѣ умрѣли единъ слѣдъ другъ, на 19 и 23 януари 1862 година, въ Цариградския затворъ, гдѣто бѣли тикнати по клеветитѣ на фанариотитѣ.

РАЙКО ЖИНЗИФОВЪ отъ Велесъ, учитель, ораторъ и поетъ (1839—1877 г.), билъ сжщо така голѣмъ борецъ противъ гръцкия духовенъ гнетъ. Въ едно свое стихотворение, той се провиква:

Македонія, чудна сграна,
Нѣма да быдитъ гьрчка она!
. . . . . .
Българе живѣятъ въ тая страна!

[1]) Първото отъ 1833 било закрито по кознитѣ на гърцитѣ.

Другъ пламененъ патриотъ, чиито огнени проповѣди улесниха рушението на чуждата напасть въ западна Македония, е поетътъ ГРИГОРЪ ПЪРЛИЧЕВЪ отъ ОХРИДЪ (1830—1892 г.). Той, почти погърченъ българинъ, който въ Атина бѣ вѣнчанъ за своята поема „Арматолосъ", застана въ редоветѣ на първитѣ борци противъ гърцизма. Изъ цѣла Македония се пѣеше неговата пѣсень:

До кога братя мили българи
До кога гърцитѣ ще ни тъпчатъ.

Писателитѣ: Антимъ Ризовъ отъ с. Калково, Струмишка околия, и Хаджи Павелъ Божигробски отъ с. Кониково, Енидже-вардарска околия; учительтъ Георги Динковъ и сестра му учителката Славка Динкова отъ Солунъ; първенцитѣ Зафиръ Малевъ и Иванъ Карайововъ отъ СКОПИЕ; Ангелко Палашевъ и Братя Шулеви отъ ВЕЛЕСЪ; Хаджи Ангеле х. Илиевъ и Хаджи Мирче Бомболъ отъ ПРИЛѢПЪ; д-ръ Мишайковъ отъ село ПЛТЕЛЕ, Леринско; Братя Робеви и Димко Радевъ отъ БИТОЛЯ; П. Орловъ отъ с.Бобища, Костурско; Братя Занешеви и Хаджи Гого отъ ВОДЕНЪ; Коста Сарафовъ отъ село Либяхово, Неврокопско; Хаджи Димко отъ с. Горно-Броди, Сѣрско; Иванъ Гологановъ отъ с. Крушово, Демиръ-Хисарско, — всички тѣзи и много други народни водители се прославиха въ общонационалната борба за самостойна българска черква и за просвѣта на български езикъ. Тази борба най-послѣ се увѣнча съ успѣхъ: на 28 февруари (ст. стилъ) 1870 г. Високата Порта, за да внесе спокойствие въ вилаетитѣ, издаде извѣстния ферманъ за учрѣдяването на Българската екзархия. Прочее, не Българската екзархия по искуственъ начинъ е създала българизма въ Македония, както твърдятъ сърбитѣ въ послѣдно врѣме, а напротивъ, българитѣ въ Македония играли първенствующа роль въ създаването на Екзархията. А когато една година по-късно се събрали прѣдставители отъ българскитѣ епархии въ Цариградъ, които да изработятъ уставъ за управлението на Българската църква и които да избератъ Екзархъ на тая църква, — били прѣдставени и седемь македонски епархии. По този случай до сръбския Бѣлградски вѣстникъ „Јединство", главенъ проводникъ на идеята за сръбското национално обединение, е изпратена слѣдната кореспонденция отъ Цариградъ:

„Мислимъ, че ще бѫде интересно да съобщимъ на нашитѣ читатели имената на ония български прѣдставители, които слѣдъ 450 години се събраха на 15 мартъ 1871 год. въ нѣкогашната столица на византийската слава и величие, за да се посъвѣтватъ братски, какъ да наредятъ своята църква, която до прѣди десетина години бѣ подъ игото на покварени фанариоти и която и днесъ още страда отъ тѣхъ изъ скрѣбна Македония.

„Прѣдставителитѣ, които ще ви изброимъ по-надолу, може би ще ви се видятъ твърдѣ малко спрѣмо българския народъ. Това е вѣрно, но не трѣбва да се чудите, защото нашитѣ братя българи се споразумѣха, щото отъ многото, които бѣха дошли, да се избератъ 32 най-добри, и за да не бѫдатъ общинитѣ изложени на голѣмъ харчъ, наредиха единъ пратеникъ да застѫпя 3—5 общини. Всички тия

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ВАРНА

лица сѫ отлични ратници, нѣкои отъ тѣхъ се отличаватъ въ книжовната область, нѣкои съ учителствувание, а има лица, които сѫ най-много работили за изгонване на фанариотитѣ. Азъ ще ви ги съобща съ изключение на царскитѣ комисари и владицитѣ.

„Прѣдставителтъ на Охридската епархия — Манолъ Кюркчи, на Битолската епархия — Тодоръ Кусевичъ, на Велешката епархия — Константинъ Шулевъ, на Скопската епархия — Икономъ попъ Георги и Стоянъ Костовъ; на Полянино-Кукушката епархия — попъ Тодоръ и Константинъ попъ Гутовъ: на Воденската епархия — Георги Гоговъ; на Неврокопската епархия — Коста Сарафовъ; на Кюстендилската епархия — Димитъръ Ангеловъ и Икономъ попъ Апостолъ; на Самоковската епархия — Христо; на Софийската епархия — Хаджи Мано и Христо Стояновъ; на Нишката епархия — Архимандритъ Викторъ; на Пиротската (нишавска) епархия — Коста Даскаловъ; на Видинската епархия — Никола Първановъ; на Врачанската епархия — Никола Заинкиновъ; на Ловчанската епархия — Миро Павловъ; на Търновската епархия — Петъръ Ангеловъ, Кънчо Кесаровъ Н. Михайловски и Х. Савовъ; на Русчушката епархия — попъ Петъръ Арнаудовъ; на Силистренската епархия — Димитъръ Тодоровъ и Сава Доброплодни; на Варненската епархия — Х. Ивановъ; на Прѣславската епархия — Величко х. Савовъ; на Сливенската епархия — Чинтуловъ и Стефанъ Стефановъ отъ Бургазъ; на Одринската епархия — Яковъ Геровъ; на Пловдивската епархия — Георги Груевъ и М. Д. Балабановъ.

„Всички народни пълномощници за два мѣсеца, на 19 засѣдания, прѣгледаха устава, изработенъ отъ бившата приврѣменна комисия, измѣниха нѣкои параграфи, а нѣкои допълниха (ще гледаме да ви ги съобщимъ) и прѣминаха на слѣднитѣ въпроси: 1) Да се намали броя на епархиитѣ, а да се уголѣми обема имъ; 2) Да се опрѣдѣли врѣмето на екзарха, т. е. дали ще бѫде врѣмененъ или досмъртенъ; 3) Какъ да се нареди тукашната българска църква; 4) Да се помисли за уредбата на монастиритѣ; 5) Да се прѣпише на чисто устава, да се прѣпише и даде на правителството за утвърдяване, и 6) Да избератъ екзархъ.

Съ това ще работятъ прѣзъ тоя мѣсецъ и всички мислятъ, че до 1 юни ще бѫдатъ готови да се разотидатъ.

Всичко това е така, но трѣбва да ви кажа и слѣдното: че патриархътъ се много противи на това и подъ натиска на великия везиръ двама български чиновници, г. Кръстевичъ и Хаджи Иванъ Пенчовичъ (познати вамъ членове отъ „неофициалната комисия") работятъ за сближението на патриарха съ българитѣ безъ допитване до събора. Разбира се, съборътъ гледа на тая постѫпка съ негодувание и ако тия двамата склонятъ на спогодба съ патриарха така, че българитѣ, макаръ и най-малко да зависятъ отъ патриаршията, бѫдете увѣрени, че българскиятъ църковенъ въпросъ ще си остане въ сѫщото по-раншно положение. Съборътъ само ще подпише това, което е направилъ. Всичко това ще се даде подписано на правителството за потвърдяване и ще се моли Портата за позволение да се избере

екзархъ; ако това право имъ се даде безъ ни най-малко подчинение на патриаршията, тогава ще се радватъ на екзарха, ако ли пъкъ не добиятъ независимо позволение, тогава ще имаме анархия, каквато е сега. България ще бѫде ни на небето, ни на земята. Така говори съборътъ, така говорятъ всички тукашни българи“ [1]).

Ако сърбитѣ въ 1871 година мислѣха, че Македония е населена съ сърби, в. „Единство“ не би само хроникиралъ това отъ голѣмо значение събитие, а би се нахвърлилъ най-люто срѣщу българското църковно освободително дѣло, въ което Македония участвува отъ началото до неговия край.

Въ чл. 10 на султанския ферманъ, за Българската Екзархия се изброяватъ епархиитѣ, отъ които се състои, а именно: Русчушка, Силистренска, Шуменска, Търновска, Софийска, Врачанска, Ловченска, Видинска, Нишка, Пиротска, Кюстендилска, Самоковска, Велешка, Пловдивска, Сливенска. А по-надолѣ, въ сѫщия членъ четемъ: „Освѣнъ тѣзи изчислени и поименовани мѣста, ако православнитѣ жители на другитѣ мѣста сичкыты или най-малко двѣтѣ третини поискатъ въ духовнытѣ си работы да са подчиняватъ на Българскѫтѫ Екзархія, и това като са испыта ако се потвърди и докаже, ще имъ са допрощава. Но понеже това ще да става както се каза горѣ, съ желанието и съгласіето на сичкитѣ или поне на двѣтѣ третини, заради това, които съ този предлогъ са трудятъ да сѣятъ нѣкакъ си несъгласие и раздоръ помежду жителитѣ, такывато законно ще бѫдатъ подъ отговорность и ще се мъмратъ“. Възъ основа на този членъ отъ фермана въ Скопската и Охридската епархии бѣ произведенъ плебисцитъ, споредъ който повече отъ двѣтѣ третини на населението се обяви българско: въ 1874 година тѣзи двѣ епархии, посрѣдствомъ султански „берати“, се сдобиха съ българи владици[2]). По сѫщия начинъ, чрѣзъ плебисцитъ, се сдобиха съ български владици и епархиитѣ Неврокопска (1894 г.), Пелагонийска, Дебърска и Струмишка (1897 год.). Велешката бѣ упомената въ самия ферманъ. Както забавянето на тѣзи берати за поменатитѣ епархии, така и неиздаването на берати за другитѣ епархии въ Македония — Мелнишка, Демиръ-Хисарска, Сѣрска, Полянинска, Костурска, Воденска и пр., — това се дължи на антибългарската политика на турското правителство слѣдъ руско-турската война въ 1877 година — поради страха отъ Санъ-Стефанска България.

Първенствующата роля на македонцитѣ въ българското национално възраждане и въ борбата за независима Българска черква не е случайно явление: то се крие въ здравитѣ национални традиции, които сѫ се запазили въ тази българска провинция, повече отъ всѣкѫдѣ другадѣ въ българската земя, въпрѣки всички прѣвратности на историческата сѫдба.

---

[1]) Кореспонденция отъ Цариградъ на в. „Јединство“, вѣстникъ за политика и книжнина. Бѣлградъ, срѣда 19 мартъ, 1871 год.

[2]) Dotation CARNEGIE, pour la paix internationale Enquête dans les Balkans. pp. 4—5.

II

БЪЛГАРСКИЯТЪ ХАРАКТЕРЪ НА МАКЕДОНИЯ ВЪ СРѢДНИТѢ ВѢКОВЕ.

Както е извѣстно отъ историята, Българската държава се образува въ 679 год., когато ордата на Исперихъ, слѣдъ една побѣда, нанесена на византийския императоръ Константинъ IV Погонатъ, се затвърди въ сѣверо-източна България. Общото съжителство на прабългаритѣ туранци съ славянскитѣ племена въ Дакия, прѣди послѣднитѣ да се установятъ на постоянно мѣстожителство въ Балканския полуостровъ, отъ една страна; общата византийска опасность — отъ друга, обусловиха сближението на тѣзи двѣ различни раси въ поменатия полуостровъ. И дѣйствително, ние виждаме, въ първата половина на IX в., прѣзъ князуването на Пресиама (836—852 г.), какъ славянитѣ въ Македония възставатъ противъ Византия и влизатъ въ състава на Българското княжество. До тукъ ние имаме Българска държава, но нѣмаме още формирана българска народность, таквазъ, каквато е завѣщало намъ миналото. Въ Българската държава съжителствуватъ като съюзници прабългаритѣ на Исперихъ съ несравнено по-многочисленитѣ славяни, часть отъ които вече приели християнството, особенно тѣзи въ Македония. Двѣ раси прабългарска и славянска, — изповѣдващи три религии — прабългарска езическа, славянска езическа и християнска, — сж основнитѣ елементи въ Българската държава. Тепърва при князъ Бориса (852—888 г.), съ приемането на християнството и съ въвеждането на славянската писменость, се създаватъ всички благоприятни условия за формирането на славяно-българската народность. А за всичко това най-много сж допринесли македонскитѣ славяни: тѣ първи бѣха приели християнството, изъ тѣхната срѣда излѣзоха и създателитѣ на славяно-българската азбука — Св. Св. Кирилъ и Методи, двама братя, родени въ Солунъ. Езикътъ, на който бѣха прѣведени най-старитѣ славянски книги, — е езикътъ на макодонскитѣ българи; въ българскитѣ нарѣчия — солунско и костурско — и сега сж запазени характернитѣ бѣлѣзи на този езикъ.[1])

Ученицитѣ на Св. Св. Кирилъ и Методи, Св. Климентъ и Св. Наумъ, вършели своето апостолство въ Македония. Св. Климентъ направилъ отъ ОХРИДЪ, въ края на IX и началото на X вѣкове, главенъ центъръ на просвѣта, отъ гдѣто се пръскаше свѣтлина по цѣлата българска земя.[2])

Когато източна България, прѣзъ втората половина на X вѣкъ, подпадна отначало подъ развращающето влияние на Византия, а послѣ и подъ нейнитѣ удари, Македония бѣ, която издигна високо знамето за национална незивимость, и Царь Самуилъ 38 години наредъ се бори за запазване цѣлостьта на Българската държава.[3])

---

[1]) Louis Léger. Le monde slave, Paris, 1873, p. XVII; Lavisse, et Rambaud, Histoire Cénérale, t. II, ch. XII, L'Furope Orientale, Signé E. Denis p. 711.
[2]) A. D'Avril, St. Cyrille et Méthode, Paris 1885, p. 209
[3]) G. Schlumberger, L'Epopée Byzantine, t. I. p. p. 606, 612, 615.

Македонска България, пише г. Рамбо, „бѣ по-войнствена, по-феодална, съ по-силно НАЦИОНАЛНО ЧУВСТВО, по-анти-гръцка отъ тази България, на която Великия Прѣславъ бѣ столица".[1]) София, Мъгленъ, Воденъ, Прѣспа, Охридъ бѣха послѣдователно столици на Западното българско Царство (963—1018 г. г.).

Въ 1018 година Западното Българско царство бѣ завоювано отъ византийскиятъ императоръ, който се нарече, по народностьта на българското население, българоубиецъ (*βουλγαροκτόνος*), а не напр. сърбоубиецъ.

ОХРИДЪ бѣ сѣдалище и на учрѣдената въ Самуилово врѣме Българска патриаршия. Василий българоубиецътъ съ специални грамоти даде правдини на тая патриаршия и я остави да сжществува съ името БЪЛГАРСКА АРХИЕПИСКОПИЯ (*Αρχιεπισκοπὴ βουλγαρίας*). Тя просжществува до 1767 год., когато по кознитѣ на Цариградската патриаршия прѣдъ турското правителство бѣ унищожена.

Първи възстанаха противъ византийското владичество въ **1040** год. македонскитѣ българи подъ водителството на царь Самуиловия внукъ ПЕТЪРЪ ДЕЛЯНЪ. Центъръ на това възстание бѣ градъ Скопие.[2])

Въ 1071 год. българскитѣ велможи въ Скопие, начало съ Георги Войтѣхъ, повдигнали второ възстание противъ Византия.[3]) И двѣтѣ тѣзи възстания нѣмаха траенъ успѣхъ.

Освобождението на България отъ византийското иго най-послѣ биде постигнато отъ братята болѣри Петъръ и Асѣнь въ 1185 год., които дѣйствуваха въ сѣверна България: Първата задача на Второто Българско Царство бѣ да прибере въ своитѣ прѣдѣли македонскитѣ българи. При българскитѣ царе Калояна, Иванъ Асѣня II, Калимана I и Михаилъ Асѣня (1196—1257 год.), цѣла Македония влиза въ състава на Българската държава.

Вѣрно е, че Македония се е намирала за извѣстно врѣме и подъ сръбско владичество, както и подъ византийско. Скопие, Дебъръ и Тетово сж били подъ Сръбската държава 73 години (1282—1355 г.); Велесъ и Щипъ — 25 г. (1330—1355 год.); Прилѣпъ — 21 г. (1334—1355 г.); Воденъ, Струмица и Мелникъ — 13 год. (1342—1355 г.); Сѣръ — 10 години (1345—1355 г.). Ала българската традиция у македонцитѣ е била толкозъ мощна, че тѣ напълно запазили своята народность. Сръбското влияние се е проявило и изразило само въ поправянето и възобновяването на нѣкои монастири. Самитѣ сръбски крале се титилуватъ като владѣтели и на България. Стефанъ Милутинъ се е наричалъ: „Урошъ краль на Рашка и Дукля, на Албания, на България и на цѣлото Приморие отъ Адриатическия заливъ дори до великата рѣка Дунавъ".[4]) Стефанъ Душанъ (1331—1355) се наричалъ: „По Божията милость Стефанъ краль на Сърбия, Диоклия, Захълмия, Зета, Албания

---

[1]) A. Rambaud, Etudes sur l'Histoire Bizantine. p. 289.
[2]) G. Cedreni. Historiarum compendium, II, p. 527, Ed.. Bonnae.
[3]) Cedreni. Hist. Compendium II, p. 715—717).
[4]) В. Макушевъ, Итальянскіе архивы. Приложеніе къ XIX-му тому записокъ Имп. Ак. наукъ, № 4, спб. 1871, стр. 13.

и Приморието, и обладатель на не малка часть отъ българската земя и господарь на цѣлата южна Романия“[1].) „Стефань, въ Христа Бога благовѣрны царь вьсѣмъ срьблемь и грькомъ и странамь Блъгарскыимъ . . .“ [2]) „Стефань въ Христа Бога благовѣрны царь и самодръжьцъ Срьбльемъ и гръкомь и блъгаромь“ [3]). А знае се, че сръбскитѣ крале не сж владѣели други български земи, освѣнъ поменатитѣ въ Македония. Слѣдъ смъртьта на Душана Силни, държавата му, като искуственъ конгломератъ, се разпаднала на съставнитѣ си части. Деспотъ Углешъ взелъ юго-източна Македония, а братъ му краль Вълкашинъ западна Македония. Поради това, че тѣзи владѣтели държали земи съ българско население, въ нѣкои паметници изрично сж наречени български господари. Сръбскиятъ писатель Михаилъ отъ Островица, въ хрониката си (1496—1501) пише: „Овај је дао био двама браћама (Вукашину и Угльешу) да управљају са БУГАРСКОМЪ царством“[4]), Сжщиятъ сръбски писатель подъ год. 1371 пише: „Кад је био само још четири милье далеко отъ Дренопольа, онда она два брата, који су заузели БУГАРСКУ ЗЕМЛЬУ, против свог господара устала“ [5]).

И албанецътъ Иванъ Музаки, който е познавалъ добрѣ македоно-албанскитѣ страни и дѣла, сжщо свидѣтелствува въ своитѣ мемоари отъ 1510 год. за краль Вълкашина, че е владѣлъ българска земя: „Отъ този синьоръ Теодоръ се роди синьоръ Андрея Мозаки втори, който бѣ севастократоръ и се би съ краль Вълкашина, който бѣше краль на България“ [6]).

Слѣдъ смъртьта на Вълкашина въ 1371, синътъ му Марко станалъ пълновластенъ краль на западна Македония, отъ Шаръ до Костуръ, съ градове Скопие, Прилѣпъ, Битоля, Костуръ и др. Марко се титулува краль на България; такъвъ го знаятъ и другитѣ писатели отъ онова и близко до онова врѣме. Византийскиятъ писатель отъ XV в. Францисъ въ своято хроника за Марка казва: „Марко, който още управляваше една часть отъ България“ [7]). Поменатиятъ вече сърбинъ Михаилъ отъ Островица, сжщо говори за „Марка булгарског кнеза“ [8]). Албанецътъ Иванъ Музаки изрежда въ хрониката си християнскитѣ господари, що се опълчили срѣщу турцитѣ, така: „Деспотъ Лазаръ Сръбски и Марко краль на България и Теодоръ Музаки втори, по потекло отъ нашия родъ, и други господари отъ Албания, съединени въ едно, дойдоха на бой“ [9]). Цариградчанинътъ Теодоръ

---

[1]) Monumenta Slav. meridionalium II Zagrabiae 1870, p. 278.
[2]) Ст. Новаковичъ, Законикъ Стефана Душана Цара Српског у Београду 1898, стр. 3.
[3]) Miklosich, Monumenta serbica, p. 124; Новаковичъ, Законски споменици, стр. 417.
[4]) Гласник XVIII, 75.
[5]) ibid 76.
[6]) Giov. Musachi, Historia della casa Musachia. Сравни Hopf, Chroniques grèco-romaines, Paris 1873, p. 281.
[7]) Phrantzes Chron. p. 54 Ed. Bonnae.
[8]) Гласник XVIII, 80.
[9]) Hopf, chroniques gréco-romaines, Paris, 1873, p. 273.

В.Т.О.Б.

Спандуни Кантакузинъ (XV—XVI в.) го нарича сѫщо така български владѣтель... „Марко Кралевичъ деспотъ, т. е. господарь на България, наричана отъ френцитѣ „Бюргеръ“ [10]). Крали Марко минава за български господарь и въ народната поезия на сърби и българи.

Часть отъ Македония е била извѣстно врѣме (1557 до 1766 год.) и подъ църковно сръбско владичество. Прѣзъ 1557 се възобновила сръбската Печска патриаршия съ помощьта на потурнака бошнякъ и великъ везиръ Мехмедъ Соколоолу, който издѣйствувалъ и султански бератъ за утвърждение на брата му Макария за патриархъ. Благодарение на турската власть, въ обсега на сръбската патриаршия била включена цѣла сѣверна Македония. Прѣзъ всичкото туй врѣме сръбската духовна власть признавала, че началствува не само надъ сърбитѣ, но и надъ българитѣ въ сѣверна Македония — въ Скопие, Куманово, Тетово, Щипъ, Кратово, Самоковъ. Това го признавали и останалитѣ сърби. Така, още за първия печски патриархъ Макария се казва прѣзъ 1564 г.: „кир Макаріоу подрьжещу сръбскоы начелство и Бльгарем и помор'скым странам.“[1]) Прѣзъ 1580 год. за патриарха Герасима се говори като за: „архіепископа Пекскаго, и патріарха въсѣмь сръбліем и Блъгором и севѣр'нымь странам и прочіимь кирь Герасіма.“[2]) Въ 1629 Паиси се титулува: „Вьсемь Срблымь и Бльгаромь патрїархь.“[3]) Патриархъ Мойсей прѣзъ 1714 год. се подписва: „Моисеи, милостию Божиею архиепископъ Пекски и вьсем Срьбіем и Блгаром' и въсего іллирика патриархь.“[4])

III

СВИДѢТЕЛСТВА НА ЧУЖДИ ПѫТЕШЕСТВЕНИЦИ, УЧЕНИ И ДИПЛОМАТИ ДО 1878 ГОДИНА.

Трѣбваше да изтъкнемъ всички горѣпоменати, измежду многото други, данни изъ далечното и близко минало на българския народъ, за да изпъкне етнографския обликъ на Македония. Македония и за населението, което я обитава, и за съсѣднитѣ народи и за чужденцитѣ хронисти, учени и пѫтешественици, безпристрастни, незаинтересувани и неповлияни отъ наводнилата свѣта въ послѣднитѣ години шовинистична гръцка и сръбска книжнина, — отъ VII в., та до наши дни, е земя българска. За това ще приведемъ слѣднитѣ чужди, небългарски свидѣтелства.

---

[10]) Petit traieté de l'origine des Turcqz par Théodore Spandouyn Cantacasin. Publié par Ch. Schefer. Paris 1896, p. 272.

[1]) Љ. Стоянович, стари српски записи и натписи, № 645.

[2]) Ibid. № 751.

[3]) Ibid, № 1202.

[4]) Споменик LI, 110. Вижъ по сѫщия въпросъ още: Љ. Стојановић, стари српски записи и натписи №№ 806, 843, 1749; Споменик XXXVI. 93; LI, 106; XXXVIII, 73; Ястребовъ, Податци за историју српске цркве. Београд 1879, стр. 70 м *Μαν. Γεδεών, Ἔγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, Ἐν Κωνσταντινουπόλει* 1908, *νέ*.

Прѣзъ VII в., когато въ Мизия се настанили българитѣ на Исперихa, една значителна българска орда, смѣсена и съ други племена, дошла отъ Панония, заселила се въ сърдцето на Македония, въ Битолското поле. Тя държала въ подчинено положение околнитѣ славянски племена и по-късно се смѣсила съ тѣхъ и прѣтопила. За това узнаваме отъ добавкитѣ къмъ житието на Св. Димитра Солунски, писано отъ гърци и на гръцки езикъ.[1])

Архиепископъ Теофилактъ, по народность гръкъ, въ житието на Климента Охридски, писано въ края на XI вѣкъ, за Кирила и Методия казва: „Но понеже словѣнскиятъ родъ сирѣчъ БЪЛГАРСКИЯТЪ неразбираше написанитѣ на гръцки езикъ книги, тия свети мѫже гледаха на това като на прѣголѣма злочестина".[2]) Сѫщиятъ Теофилактъ, въ сѫщото си съчинение, като говори за земитѣ, въ които се заселили българитѣ и заседнали като сѫщински жители, казва слѣдното: „Когато тоя народъ (думата е за аваритѣ) се изтегли, дойде другъ още побеззаконъ и свирѣпъ, така наречените БЪЛГАРИ, отъ скитскитѣ прѣдѣли.". . . . . И понеже покориха цѣлата илирска страна, старата Македония дори до града Солунъ и часть отъ стара Тракия именно около Боруй (Стара-Загора) казвамъ и Филипополъ, както и планинскитѣ до тѣхъ мѣстности, тѣ се настаниха като сѫщински жители на тая страна".[3])

Иоанъ Камениятъ въ съчинението си за прѣвземането на родния му градъ Солунъ отъ арабитѣ прѣзъ 904 год. говори за славянскитѣ племена драговити и сагудати, че тѣ заселили полето между Солунъ и Беръ и били въ дружески връзки съ българитѣ, тѣхни прѣки съсѣди.[4])

Въ 942 год., прѣзъ царуването на Романа Старши, при Йерисавската крѣпость били заселени БЪЛГАРИ, на които правителството дало за обработване часть отъ земята на монастиря Йоанъ Колову. Малко по-късно, въ 960 год., правителството, за да възнагради монастиря за отнетитѣ му земи, подарило му 40 души чифлигари българи. Въ императорската грамота за това се казва между друго: „на монастиря Иоанъ Колову бѣха подарени 40 освободени отъ данъкъ чифлигари (парици) въ замѣна на ония малки дѣлове земя, които отдавна сѫ принадлежали на монастиря въ Йерисовската равнина;[5]) тия чифлигари сѫ взети отъ заселенитѣ въ тия мѣста славѣни българи." [6])

Прѣзъ 1040 г. норвежкиятъ войвода Харолдъ (Haraldus) помагалъ съ своята наемна войска на византийцитѣ, за да потушатъ възстанието на българитѣ въ Македония и при Солунъ. Въ скандинавскитѣ пѣсни (на пѣвеца Тиодолфъ) войво-

---

[1]) Вижъ A. Tougard, De l'histoire profane, Paris, 1874, п. 186—190.
[2]) § 2.
[3]) Theophylacti Bulgariae arch. Historia martyria XV martyrum, Patr. gr. t. CXXVI, col. 189.
[4]) Ioannes Cameniata, De excidio Thessalonicensi. Bonnae, p. 495—496.
[5]) Градецътъ Йерисо се намира на провлака, що съедин. (Халкидина съ Сетогорския полуостровъ.
[6]) Извѣстія Император. археолог. общества V, кол. 17.

дата Харолдъ, за неговитѣ суровости надъ възстаналото българско население, се величае „опожаритель на българитѣ (Bolgara brennir).“ [1])

Всички византийски и западни писатели въ срѣднитѣ вѣкове, каквито сж Cecamenus, Nicolina, Nicéphore Briennis, Anne, Comnène, архиепископъ Theophilactus, Iean Skilitza, Никита Хониатъ, Georges Kedrine, Zonara, Димитри Хоматиянъ, Coldphil Mellatera, Raymond d'Agil, Robert Le Moine, Pierre Toudebolde, Gaillaume de Tir и други, които сж пѫтували изъ Македония, я рисуватъ като българска страна и нейното население наричатъ българско. [2])

И слѣдъ завоюването на Балканския полуостровъ отъ османскитѣ турци, Македония не е изгубила своя етнографски обликъ. За това свидѣтелствуватъ, както самитѣ турци, така и западноевропейски пѫтешественици.

Единъ отъ най-съвѣстнитѣ турски историци на XVII в. Ходжа Сааедединъ въ своята добрѣ извѣстна „Корона на историитѣ“, като говори за похода на турцитѣ въ Македония прѣзъ 1371 год, изрично посочва, че сѣверна Македония, която владѣлъ Константинъ заедно съ рудницитѣ въ Кратово и другадѣ, била българска страна: „Наистина, Кюстендилския владѣтель, познатъ съ името Константинъ и прочутъ съ владѣнието на обширни земи и спахии, бѣше върховенъ властникъ въ БЪЛГАРСКАТА область и притежаваше земитѣ, въ които се намиратъ рудницитѣ „Тала и Накра“. Сѫщото твърди и турскиятъ историкъ Рамазанъ Заде въ своята „Обща турска история“, писана прѣзъ 1638 година.

Извѣстниятъ турски историкъ и географъ Хаджи Калфа, родомъ Цариградчанинъ, е писалъ своитѣ трудове прѣзъ втората половина на XVII в. Той е умрѣлъ въ 1655 година. Отъ географското му съчинение „Румелия и Босна“, извличаме слѣднитѣ бѣлѣжки за населението въ Македония:

„ХРУПИЩА, до брѣга на Костурското езеро, 2 часа далечъ отъ Костуръ. Въ съсѣдство лежатъ (казитѣ) Костуръ, Билища, Населица. Жителитѣ сж БЪЛГАРИ“.

„БИЛИЩА е кадилъкъ, 17 деня отъ Цариградъ. Наоколо лежатъ Костуръ, Горица, (Корча), Прѣспа, Хрупища. Жителитѣ сж БЪЛГАРИ и албанци.

„БИТОЛЯ (То ли Монастиръ), между Леринъ, Прилѣпъ, Прѣспа и Охридъ. Отъ Цариградъ тукъ се дохожда прѣзъ Солунъ, Вардаръ и Воденъ за 15 деня. Жителитѣ сж БЪЛГАРИ“.

„ОХРИДЪ, юго-западно отъ Скопие, 16 дена пѫть отъ Цариградъ, на източния край на едно езеро. Граничи съ Прѣспа, Старого, Кърчево; жителитѣ сж БЪЛГАРИ“.[3])

---

[1]) В. Васильевскій, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка. Спб. 1881 стр. 148.

[2]) Cecaumeni strategicon, editerunt Wassiliewsky et Jernstedt, Petropoli 1896, p. 6970; Cedreni Hist. compendium II Ed. Bonnae, p. p. 527, 715—717; Roberti monachi S. Remigii in diaccesi Remensi historia Hierosolymitana, lib. II, cap. II; Guillelmi Tyrensis, Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, lib II, cap. III, IV, XVII; Theophylacti epistola, XXI, XXVII, LXV, XLI ed. Meursio; Nicetae Choniatae Historia. E. Bonnae p. 612—613: C. Acropolita p 125; Nic. Gregorae. Hist. Bysantinae Ed. Bonnee II, p. 375—379.

[3]) Hadshi Chalfa, Rumeli und Bosna. Wien, 1812, прѣводъ отъ Хамера, стр. 98, 97, 140.

Прѣзъ 1591 година е пѫтувалъ за Цариградъ прѣзъ Македония венецианскиятъ посланикъ Лоренцо Бернардо. Отъ неговия лѣтописъ е направилъ извадки П. Матковичъ въ Rad. CXXXVL стр. 15 и сл. Отъ Албания Бернардо дошълъ въ Струга, за която се говори слѣдното:

„Струга, казватъ, че е градъ, а въ сѫщность е повече село; тя е първо по редъ селище въ България . . . . . малко по-нататъкъ, при началото на Стружкото поле, се минава по единъ мость, който е на границата между Албания и БЪЛГАРИЯ".

За Битоля се бѣлѣжи слѣдното: . . . . „Битоля е български градъ твърдѣ населенъ, както казватъ 1,000 кѫщи, между които и 200 „еврейски". Сѫщиятъ говори и за Енидже-Вардарското поле, което българитѣ наричатъ „Сланица" [1]).

Въ XVII в. католишката пропаганда е имала свой епископъ въ Скопие. Тая пропаганда е поставяла градъ Скопие въ България. Така въ единъ документъ, сега въ Виенската държавна архива, отъ 1659 година между друго срѣщаме: „Въ града Скопие, градъ български, архиепископъ е монсиньоръ Андрея" [2]).

Joaques de Lavardin, Seegneur du Plessis-Bourrot, въ Histoire de Georges Castriot surnommée Scanderbeg, roy d'Albanie, Paris, 1621, пише: Pologue, qui est partie de Macédoine et Bulgarie p. 1—2. Пологъ се нарича Тетовското поле. На стр. 19 . . . La haute Dibre est assiese es confin de Triballes (peuples de Mysie plus occidentaux: Les Bulgariens leur succèdent (p. 185).

Въ Опис турских области и у њима хришћанских народа, а нарочито народа Српскаго, састављен год. 1771 српском патриархом Василіемъ Бркићем приопштио И. Руварац, се съобщава, че въ Сѣресъ живѣятъ турци, гърци и българи, но тъй като българитѣ сѫ много повече отъ турцитѣ, то въ цѣла Македония всички турци разбиратъ българския езикъ. За Охридъ и Охридско се казва, че тамъ повечето отъ населението е българско и влашко [3]).

Въ Описаніе турецкой имперій, составленое рускимъ бывшимъ въ плѣну у Турокъ во второй половинѣ XVII вѣка (подъ редакціею П. А. Сырку, Палестинскій сборникъ, т. X. Спб. 1890) намираме бѣлѣжки за населението на нѣкои македонски градове. За Скопие се казва, че всички селяни наоколо сѫ българи. „А окресть таго мѣста Скопи съ трехъ странъ уѣздные люди все болгарские" (стр. 38.)

Въ лѣтописа на сръбския писатель Йеротей Рачанинъ, който отивалъ за Иерусалимъ въ 1704, четемъ: „И паки дойдосмо на 14 конак у Велез град Бугарскый, а турски зову Тюпрюлія" [4]).

За принадлежностьта на Македония къмъ българскитѣ земи свидѣтелствуватъ още картитѣ: на Augusto Gottlob Boehmio, Nurimbergae cura Homanianorum Heredum,

---

[1]) Relazion del viaggio fatto da Lorenzo Bernardo, 1591 Aprile Rad. CXXXVI, p. 30 31, 32, 33.
[2]) Staatsarch, Bulgaria, I, f. 184—187 срав. Staatsarch., Bulgaria, II f. 259—280.
[3]) Споменик, X, Београд, 1891 г. стр. 47 и 50.
[4]) Гласник XXXI, 299.

ВАРНА * ОБЩИНСКА БИБЛИОТЕКА *

1766; на C. Schütz: Krigstheater oder Graeuzkarte Oesterreich, Rusland und der Türkei. . . . . 1788; F. L. Gussfeld: Général Charte von Ungarn nebst den angrenzenden Provinzen des Osmanichen Reiches, 1796; L'Europe divisée en ses Etats, Empires, Royaumes et républiques par le S. Robert de Vaugondy, Géographe ordinaire du Roy, 1767, и пр. и пр.

И въ XIX в., когато националниятъ принципъ, слѣдъ Великата френска революция, се налага все повече и повече при опрѣдѣляне на международнитѣ отношения, всички почти пжтешественици, които сж посѣтили Македония, намиратъ послѣдната населена главно съ българи.

Pouqueville, френски консулъ при Али паша Янински, въ книгата си Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801, Paris 1805, Vol. III, p. 241, пише: „Le mont Prisrendi (Шаръ планина) semble la limite naturelle de la Bulgarie, de la Servie et de l'Illyrie". Населението въ Крива-Паланка, въ Костурско и въ Леринско за него е безсъмнѣно българско.[1])

David Urquhart, английски дипломатъ (1805—1877), въ книгата си „Turkey and its resources, London 1833, пише: „Помюсюлмачени българи завзематъ планинскитѣ и уединени части на страната. Тѣзи, които сж запазили вѣрата си, обитаватъ равнинитѣ на Македония, Епиръ, България и Тракия, въ околноститѣ на Битоля, Солунъ, Янина, Нишъ, София, Пловдивъ, Одринъ и даже Цариградъ; тѣ сж изложени, слѣдователно, на една тираническа власть, на безмилостно потисничество."[2])

Ami Boué, геологъ, който е пропжтувалъ цѣла Европа, но особено добрѣ изучилъ Европейска Турция, опрѣдѣля, както слѣдва, земитѣ, населени отъ българи:

„Българитѣ (булгар въ говоритѣ на тази страна) заематъ България, долна Мизия и по-голѣмата часть отъ долна Мизия тогазъ, когато образуватъ главната ядка на населението въ Македония, съ изключение на най-югозападната часть, отъ Костуръ и по Индже-Карасу (Бистрица). Планинитѣ между басейнитѣ на Леринъ и Костуръ, между Кайляри и Сатища, между Острово и Беръ, и между Воденъ и Негушъ, ограничаватъ територията, въ която се говори само български, отъ територията на югъ, гдѣто гръцкиятъ езикъ е такъвъ и на селянина . . . ." Общото число на българитѣ въ Европейска Турция Ами Буе опрѣдѣля на 4,500,000.[3])

Белгийскиятъ геологъ Jean Baptiste-Julien d'Omalius d'Halloy (1783—1875) въ книгата си Les races humaines ou éléments d'ethnographie, Paris 1852, като говори, че България отъ самата природа е раздѣлена на петь или шесть отдѣлни райони, за послѣдния районъ казва: „Най-сетнѣ МАКЕДОНСКА БЪЛГАРИЯ, която има за своя столица Сѣресъ и достига до залива Контеса и въ Атонъ. По този начинъ България дебушира на двѣ морета: посрѣдствомъ Варна тя получава про-

---

[1]) Ibid p. 249 et Voyage dans la Gréce, Paris 1820, V. III, p. 364.

[2]) La Turquie. Ses ressources, son organisation municipale. Paris, 1836. T. I, pp. 77—78.

[3]) Ami Boué, La Turquie d'Europe, Paris 1840, T. II. pp. 5 et 32.

дукти отъ Азия и Русия и може да имъ изпраща своитѣ; посрѣдствомъ Сѣресъ и Солунъ тя стига до Гърция и всички пристанища на южна Европа“ [1])

Jean Henri — Abdolonyme Ubicîni, Френски историкъ и публицистъ (1818—1884), който е пропѫтувалъ Турция, съобщава :

„Между народитѣ отъ славянска раса, непосрѣдствени поданици на Портата, българитѣ държатъ първо мѣсто. Раздѣлени на двѣ отъ Балкана, тѣ допиратъ до Черно-море и до морето на Тракия посрѣдствомъ Бургазъ и Солунъ, простиратъ се на западъ до Албания и Сърбия и отиватъ надлъжъ по Дунава на сѣверъ отъ Фети-Ислямъ до Силистра.“ [2])

Xavier Heusshling, économiste et statisticien belge (1802—1883), въ книгата си L'Empire de Turquie, Bruxelles, 1860, пише: „Българитѣ обитаватъ страната, която носи тѣхното име, по-голѣмата часть отъ Румелия и Македония, много окржзи отъ Тесалия, Албания и Сърбия. Българската раса може да бжде изчислена на 4,500,000 души, отъ които $2^1/_4$ милиона за собствена България; 80,000 българи живѣятъ въ съсѣднитѣ части, принадлѣжащи на Русия“ [3]).

Д-ръ Poyet, който е живѣлъ въ Турция 23 години и е пѫтувалъ въ Европейска Турция, твърди: „България не е само страната, ограничена отъ една страна съ Дунавъ и отъ друга съ веригата на Балкана. България е сжщо Тракия и Македония, съ една дума $^4/_5$ отъ Румелия, гдѣто живѣе единъ народъ съ своя особенъ езикъ, съ нравитѣ си и който енергически отблъсва всѣка тенденция за присъединението къмъ другъ народъ ...“ [4]).

GUILLAUME LEJEAN (1828—1971), френски географъ, опрѣдѣля по слѣдния начинъ граничитѣ на българския народъ :

„Днесъ тази раса е ограничена приблизително отъ Дунавъ, Тимокъ и една линия минаваща прѣзъ градоветѣ Нишъ, Призренъ, Охридъ, Костуръ, Солунъ, Одринъ и Созополъ, Черно море, Бургазъ, Сливенъ, Разградъ. Вънъ отъ този периметъръ сжществуватъ аванпостове или остатъци отъ българската раса между албанцитѣ, власитѣ, гърцитѣ, въ Бесарабия и Добурджа и дори въ Азия“ [5]).

Franz Bradaschka, бившъ професоръ въ Загребъ, пише: „българитѣ сж пръснати върху едно пространство, което се простира отъ Дунава до Бѣло море и отъ нѣкои мѣста на Черно море до източна Албания“ [6]).

Англійскитѣ филантропки мисъ Мекензи и мисъ Жрби, които обиколили прѣзъ 1863 год. македонскитѣ и други земи, въ своя обстоенъ пѫтописъ, снабденъ съ етнографска карта, сж дали твърдѣ цѣненъ приносъ за населението въ Европейска Турция. Великиятъ Гладстонъ е въ възторгъ отъ тѣхното дѣло. Ето нѣкои

---

[1]) V. II, p. 233.
[2]) Lettres sur la Turquie, Paris 1853—1854, Deuxième Partie, p. 174.
[3]) P. 60.
[4]) La Bulgarie dans le présent et l'avenir, Paris, 1860.
[5]) Ethnographie de la Turquie d'Europe, Gotha 1861 p. 28.
[6]) Bradaschka, Les Bulgares, par A. B. in Le globe, journal geographique, Genéve 1870, I IX; 3-me Livraison, p. 119.

извадки отъ тая книга: „Вече казахме, че Солунъ географски принадлежи на България; съ други думи, Солунъ е едно отъ пристанищата на оная страна, чието население говори славянски и се простира отъ Бѣло море до Дунава. Самиятъ градъ е единъ отъ пунктоветѣ на етнографската граница, която дѣли въ тази часть на Европейска Турция славянското население отъ гръцкото. Тая граница съвпада донѣкждѣ съ посоката на старинския римски пѫть между Солунъ и Охридското езеро; но освѣнъ това БЪЛГАРСКОТО население се спуща на нѣколко мили още по на югъ отъ Via Egnatia .... Южна България, та до границата на древна Гърция“ ...

За Енидже-Вардаръ се казва: „Тамъ има 6000 кѫщи, едната половина турска, другата българска“. За Битоля изтъкватъ, че въ него живѣятъ БЪЛГАРИ и цинцари. За Охридъ и околното българско население сѫ дадени сѫщо вѣсти. За Прилѣпъ изрично се бѣлѣжи: „Населението на градъ ПРИЛѢПЪ и на неговия окржгъ е българско“. За Велесъ четемъ: „Велесъ е чисто български градъ“. За населението въ Скопско пѫтувачкитѣ разказватъ: „На сѣверо-изтокъ отъ полето, въ което е равположено Скопие, се издига низка планинска верига, наричана отъ турцитѣ Кара-дагъ или Черна-Гора, а отъ славѣнитѣ се нарича „Българско Црногорие“ Стражаритѣ ни казаха, че тия планини сѫ населени отъ албанци и българи“.[1])

Трудътъ на Мекензи и Ѫрби е прѣвежданъ на разни европейски езици. Сръбскиятъ посланикъ въ Лондонъ, Чеда Миятовичъ, го прѣвелъ на сръбски езикъ и печата въ Бѣлградъ въ 1868 год. Подобни свѣдения, че Македония е населена главно съ българи, даватъ въ своитѣ съчинения и европейскитѣ писатели:

Auguste Viquesnel (1800—1876) въ книгата си Voyage dans la Turquie d'Europe, Paris. 1858. t. I. p. 397; HENRY FANHAWE TOZER, Researches in the highlands of Turkey, London, 1869, I v, p. 176, 167 186, 199 etc.; Reise durch des innere der europaischen Turquei im Herbst 1862, von HENRICH BARTH, Berlin 1864, pp. 109, 110, 113, 137 etc.; J. G. V. Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, Wien, 1861; Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar internommen im Jahre 1863 Wien 1867; В. ГРИГОРОВИЧЪ. Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, 2-ое изданіе, Москва 1877; А. ГИЛЬФЕРДИНГЪ. Поѣздка по Герцеговинѣ, Босніи и Старой Сербіи, въ Собраніе сочиненій III, Спб. 1873; SYNVET, Chargé de Géographie au Lycée impérial de Galata Sarai à Constantinople, — Traité de Géographie Générale de l'Empire Ottoman, Constantinople, 1872; DOZON, Chanson populaire bulgares, Paris, 1875; BIANCONI, La question d'Orient dévoilée, Paris, 1876; LEROY-BEALIEU, Les réformes de la Turquie, Paris 1876; Marmier, Nouveaux récits de voyages, Paris 1879; RECLUS (Jacques Elisée), Nouvelle géographie universelle, Paris 1879 и др.

Споредъ картитѣ на P. J. Safarik (Slovansky Zemevid) (въ Slavansky noro-

[1]) G. M. Mackenzie and A. P. Irby, Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Furope, London 1867, p. p, 18-19, 37, 73, 74, 83, 110, 138.

dopis) Praha 1842 и на H. Kiepert (Ethnografishe Ubersicht des europaischen Orients Zusammengestellt von — Berlin, in Mai 1876) — Македония влиза въ българската етнографска область. Ала не само европейскитѣ пѫтешественици, но и самитѣ гърци и сърби признаваха до неотдавна, до като не бѣха си поставили за цѣль да поробятъ Македония, българския характеръ на тази область.

IV

СРЪБСКИ И ГРЪЦКИ СВИДѢТЕЛСТВА ЗА МАКЕДОНИЯ ВЪ НОВО ВРѢМЕ.

Прѣди да се подигне църковния споръ между гърци и българи, гръцката Цариградска патриаршия, подъ чието духовно вѣдомство бѣха подчинени българскитѣ земи, спазваше въ титулитѣ на извѣстни митрополити исторически спомени за българското население въ съотвѣтнитѣ епархии. Така напр. за митрополитскитѣ прѣстоли, подчинени прѣзъ 1855 год. на Цариградската патриаршия, имаме официалния каталогъ на сѫщата патриаршия, помѣстенъ въ сборника на Ралли и Потли *Σύνταγμα τῶν Θειῶν καὶ ἱερῶν κἀνονων*, V.

Споредъ този каталогъ костурскиятъ митрополитъ се е титулувалъ: „Костурски, всечестнѣйши екзархъ на цѣла стара България". Митрополитътъ на Охридско-Прѣспанската епархия (слѣдъ закриването на Охридската българска архиепископия), често се титулувалъ: „Всесвещенѣйши и богоизбранъ митрополитъ на свѣтѣйшата митрополия Охридска и Прѣспанска, всечестнѣйший и екзархъ на цѣла България".

Митрополитътъ на Битоля извѣстно врѣме се е наричалъ „екзархъ на цѣла горна България". Това било прѣди 1845 год.

Прѣзъ 1856—1857 год. излѣзе въ Атина двутомната историко-географска книга на П. Аравантиносъ за Епиръ и съсѣднитѣ земи.

Аравантиносъ опрѣдѣля границитѣ на Македония така: Родопитѣ откъмъ Тракия, Шаръ-планина откъмъ България и Сърбия, Олимпъ и Хасоветѣ (Камбуница планина) откъмъ Тесалия, разклоненията на Акрокераванийскитѣ планини и Пиндъ откъмъ Епиръ (II, 102). Като изрежда македонскитѣ градове, споменава понѣкога и народностьта на населението имъ. Ето нѣкои примѣри:

ПЕЛАГОНИЯ. — Старъ градъ и область на Македония. Въ Пелагония е разположенъ новиятъ градъ БИТОЛЯ, наричанъ още и Монастиръ, населенъ съ 20,000 души . . . . Неговитѣ християнски жители говорятъ главно БЪЛГАРСКИ ЕЗИКЪ". (II, 127).

ТИКВЕШЪ. Градъ и епархия въ Македония. Градътъ и епархията сѫ населени съ БЪЛГАРИ и сѫ подъ вѣдомството на свѣтовелешкия митрополитъ". (II, 165).

ПРИЛѢПЪ, или обикновено наричанъ Перлепе, е градъ въ Македония, често пѫти се споменава въ византийската история. Сега неговото население се състои отъ 1,200 домакинства, мохамедански и християнски; послѣднитѣ сѫ отъ БЪЛГАРСКИ родъ и една часть влашки“ [1]).

„НѢГУШЪ. — Новъ градъ въ Македония, съ население 2,000 християнски домакинства отъ БЪЛГАРСКИ РОДЪ, подъ административното вѣдомство на Солунъ“ [2]).

Въ една таблица на македонскитѣ окрѫзи, окрѫжни градове, църковно вѣдомство, съ означение на народностьта на населението, българи намираме въ БИТОЛСКО, ПРИЛѢПСКО, ВЕЛЕШКО, ТИКВЕШКО, ЛЕРИНСКО, СЕРФИДЖЕНСКО, ПРѢСПАНСКО, ОХРИДСКО [3]).

Сърбитѣ до седемдесетьтѣ години на XIX в., и главно до окупирането на Босна и Херцеговина отъ Австрия, сѫщо сѫ признавали и твърдѣли, че Македония е населена съ българи.

Сръбскиятъ историкъ Димитрий Давидовичъ въ своята книга „Дѣянія къ исторіи српскаго народа“, като изброява земитѣ, въ които живѣятъ сърби, не поменува Македония, която пада вънъ отъ границитѣ на тѣзи земи: „Границе земаля, у коима пребиваю србльи данасъ, ету: къ истоку Бугарска; къ югу Македонія и часть мора адріятскогъ; къ западу море адріятско: къ сѣверу Маћарска“. Отъ сѫщия има и карта.

Въ едно писмо № 194 отъ 14/26 ноември 1822 год., изпратено до капитана Вукъ Караджичъ, се казва че освѣнъ Кратово около р. Лимъ и Сеница има и БЪЛГАРСКО КРАТОВО въ Македония [4]).

Сръбскиятъ историкъ ВИДАКОВИЧЪ поставя за южна граница на Сърбия Шаръ-планина и Македония: „Границе Сербіе сеу следуюче: отъ стране сѣверне опасцею рѣка Дунава, а отъ ЮЖНЕ гора СКАРДЪ (Шаръ пл.) и МАКЕДОНИЯ [5]).

Сръбскиятъ вѣстникъ „СЕРБСКЕ НАРОДНЕ НОВИНЕ“, брой 27, отъ 6 априлъ 1844 год., като говори за участието на българитѣ въ завѣрата прѣзъ 1821 год., изрично признава, че Македония е населена съ българи.

„Текъ год. 1821 после греческе революціе появу се на еданпутъ гомиле бугарскій айдука у Мацедоній и продру до у Пелопонезъ“. За по-късното възстание въ 1841 год. се казва: „Смрть Султана Махмуда и пророчества, коя су се године 1840-те по Турской преносила, проузроковала су велікс движеніе у Бугарской, Румеліи и Мацедоніи, у кратко свуда, гди бугари живи“.

Въ описаніе Бугарске. Сербскій лѣтописъ за год. 1845, часть четврта (Издаје Матица Српска. Уређуе Д-ръ Ј. Суботић. У Будиму 1845) на стр. 58 четемъ:

„Исказетьи на сѣдишта народа означую географи границе Бугарске: Тракію, Мацедонію и Албанію, три землѣ, у коима данасъ сила божія Бугара обитава;

---

[1]) II, 137.
[2]) II, 116.
[3]) II, 400—402.
[4]) Вукова прѣписка. Книга първа: Държавно издание. Бѣлградъ 907 г. стр. 348.
[5]) Исторія славено-сербскаго народа изъ разныхъ ауктора и пр. у Београду, 1333 § 5, стр. 31.

што више у Мацедоніи и чини ово колѣно езгру жителя". „Ако се къ восточной Албаній обратимо, то тьемо и тамо читава окружія натьи, гди е бугарскій езыкъ единственый езикъ жителя". „У Бугарска има 4 митрополіе или Архи-Епископата: Терново, Софію, Силистрію, и Варну, и 16 Епископата, од коій су най-знатніа; Филибе, Кюстендилъ, Серезъ, Вереа, Ловеѣ, Самоковъ, Касторіа, Кюприли, Скоплѣ, Охридскій и Видинскій укинути су од Порте".[1])

„У Салунику има толико Бугара, да оваі градъ у толико бугарскимъ звати мора, у колико грчкимъ".[2])

СРБСКЕ НОВИНЕ. У Београду, 1860 год. бр. 1, пише: „Станѣ Бугарске цркве. „Ми видимо у 17 веку у Европской Турской ерарсичну иста православне цркве разделѣну на три самостоялне ерархіе: Константинопольску или Грчку, Охридску или Бугарску и Ипеску или Србску".

„У Бугарской, Тракіи и Мацедоніи, кое су области населѣни вѣиномъ Бугарима, народъ избегава свакогъ сукоба са Турцима и обрава силе свое противу фанаріото, одважно подижуѣи гласъ за црквену слободу и одбацуюѣи тежкій фанаріотский ярамъ".[3])

Янко Шафарикъ, като директоръ на Бѣлградския музей, прѣпоржчва на сръбското правителство прѣзъ 1846 год. „да се пошлье способно лице у стару србіу, македониіу и Албаниіу, да тамо на рачун и трошак правителства српског старе рукописе купи и купује".[4]) Сръбското правителство изпратило въ Македония Ст. Верковича. Прѣзъ 1860 год., слѣдъ десетгодишно проучване на Македония, сръбскиятъ агентъ Верковичъ издаде въ Бѣлградъ, СЪ СЪДѢЙСТВИЕТО НА СРЪБСКАТА ВЛАСТЬ И НА НЕЙНИ СРѢДСТВА, сборникъ отъ български народни пѣсни, събрани повечето въ южна Македония, въ Сѣръ, а по-малко въ останала Македония — Велесъ, Крушово, Дебъръ и др. мѣста. Сборникътъ носи слѣдния надсловъ: „Народне песме Македонски бугара. Скупіо Стефанъ И. Верковиѣъ. Кньіга прва. Женске песме. у Београду. Провителственомъ кньигопечатньомъ 1860".

Сѫщиятъ Верковичъ, както въ прѣдговора на този сборникъ, така и въ друга своя статия — Описаніе бьіта Македонскихъ Болгаръ, Москва 1868 год., доказва, че цѣла Македония е населена съ българи. Още по-закржглено и по-основно прѣдставя Верковичъ границитѣ на българското племе въ Македония въ труда си: „Топографическо-етнографическій очеркъ Македоній. Составилъ С. И. Верковичъ. С. Петербургъ 1889".

Подобни сръбски признания за българщината въ Македония намираме въ:

1) Обштьій земльописъ за учеѣу се младежь у гимназіима и прогимназіяма княжества Србіе по най-новіимъ земльо-писателима списао Миланъ Міятовиѣе, гимназіялньій професоръ. Прегледаномъ одобрено школскомъ комисіомъ. У Београду

[1]) стр. 95.
[2]) стр. 59.
[3]) бр. 3. стр. 12.
[4]) Rad Iug. Akademije XLII, 203.

1852. Авторътъ поставя градоветѣ: Солунъ, Воденъ, Драма, Филипи, Сѣресъ, Скопие, Битоля, Енидже-Вардаръ, между населението на които не сж посочени никакви сърби, въ Македония. [1])

2) Србски Дневникъ. У Новому Саду 1858 г. 8 юлия бр. 44; 22 мая 1860; бр. 40, стр. 3.; 12 юлія 1860 г. бр. 46; 26 юлія 1860, бр. 50; 3 юлія 1860 г. брой 52; 28 юлія, 1860, брой 59;

3) Србске Новине. У Београду. 25 януара. 1862, бр. 11.

4) Видов дан. У Београду 29 март 1862, бр. 38.

5) Малкій земльописъ. Србіе и Турске. Прѣгледала и одобрила школска комисія. У Беуграду 1863. Јован Гавриловић. Въ Македония сж поставени градоветѣ: Солунъ, Битоля, Сѣресъ, Велесъ, Скопие, Прилѣпъ и Костуръ. Жителитѣ на Македония, споредъ него, сж „повечето българи". Сърби не се поменуватъ.

6) Напрѣдъкъ, у Новому Саду. 21 февруара 1865 брой 15. И други и други.

НАРОДНА БАРЛА БИБЛИОТЕКА

V.

МЕЖДУНАРОДНИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АКТОВЕ.

Възъ основа на подобни, несъмнѣни данни за границитѣ на българското племе сигурно прѣдставителитѣ на великитѣ сили въ Цариградската конференция прѣзъ декемврий 1876 год. очертаха прѣдѣлитѣ на българскитѣ автономни области

Споредъ рѣшението на поменатата конференция България се раздѣлѣше на два вилаета. Въ източния вилаетъ, съ главенъ градъ Търново, влизаха санджацитѣ: Русчукъ, Търново, Варна, Сливенъ, Пловдивъ (съ изключение на Султанъ Ери и Ахж-Челеби), и казитѣ Лозенградъ, Мустафа паша и Казълъ-Агачъ.

Западниятъ вилаетъ, съ главенъ градъ София, включваше санджацитѣ: София, Видинъ, Нишъ, Скопие. Битоля (съ изключение на двѣтѣ южни кази), тритѣ сѣверни кази отъ Сѣрския санджакъ и казитѣ Струмица, Тиквешъ, Велесъ и Костуръ.

Отъ протоколитѣ на Цариградската посланишка конференция се вижда:

1) Че България се дѣли на двѣ провинции, защото повърхнината на тази територия и числото на нейнитѣ жители сж били твърдѣ значителни, за да образуватъ само една управителна область, съображение дипломатическо;

2) Че областьта България не е обемала изцѣло българското население въ Европейска Турция, както се изразява Сслсбери, а само ония негови дѣлове, дѣто то прѣдставя абсолютно мнозинство, — пакъ по дипломатически съображения: да не бжде България много голѣма и да се задоволятъ съ окастрюването й турци и гърци;

3) Че посланицитѣ на великитѣ сили сж се стремѣли да правятъ компромисъ между етнографския принципъ и желанието да задоволятъ пострадалото население въ Априлското възстание;

4) Че главното възражение на турцитѣ противъ проекта се състои въ туй

[1]) Стр. 58.

какво той се стреми да освети раздѣлението на държавата по народности, нѣщо което „не било съгласно съ конституцията“ на Турция.

Другъ международенъ дипломатически актъ, въ който сѫщо се признаватъ доста пълно етнографскитѣ граници на българското племе, е Санъ-Стефанскиятъ договоръ, сключенъ между Русия и Турция на 19 февруари (3 мартъ) 1878 год. въ Санъ-Стефано. Тия граници, които поставятъ цѣла Македония отъ Шаръ до Грамосъ и отъ Грамосъ до Бѣло-море и Порто-Лагосъ въ България, сѫ изредени въ чл. 6 на поменатия договоръ, така:

„България се учрѣждава като независимо княжество, поданно (на султана) съ християнско управление и народна войска.

Окончателнитѣ граници на Българското княжество ще бѫдатъ начертани отъ една нарочита руско-турска комисия, още прѣди да бѫде изпразнена Румелия отъ императорската руска войска . . .

Обсегътъ на Българското княжество е посоченъ, въ главни черти, на тукъ приложената карта, която ще послужи за основа при окончателното разграничение. Като остави новата граница на сръбското княжество, линията ще вьрви по западната граница на казата Враня до веригата на Църна гора (Скопска). Като завие на западъ, линията ще слѣдва по западнитѣ граници на казитѣ Куманово, Качаникъ, Тетово, та до планината Корабъ; отъ тамъ по рѣката Велещица, та до съединението й съ Черни Дринъ. Като тръгне на югъ по Дринъ и сетнѣ по западната граница на казата Охридъ къмъ планината Линъ, границата ще върви по западнитѣ прѣдѣли на казитѣ Корча и Старово дори до планината Грамосъ. Слѣдъ това прѣзъ Кустурското езеро граничната линия ще отиде до р. Мегленица и по течението й ще мине на югъ отъ Енидже-Вардаръ и отъ устието на Вардара и по р. Галикъ ще се насочи къмъ селата Парга и Сарай-кьой; оттамъ прѣзъ срѣдата на езерото Бешикъ до устието на рѣката Струма и Места и по морския брѣгъ до Боругьолъ . . .“[1])

Още по-пълно сѫ очертани прѣдѣлитѣ на българската земя въ проекта на князъ Черкаски. За приготвянето на този проектъ князъ Черкаски си е служилъ съ обширна литература и съ разпитъ на освѣдомени лица върху Турция. Въ една докладна записка до руския воененъ министъръ въ Плоещъ по бѫдащата уредба на Княжество България и за неговитѣ граници, той пише: „По-голѣмата часть отъ източната половина на Балканския полуостровъ трѣбва да състави БЪЛГАРСКОТО КНЯЖЕСТВО. Земитѣ, които не влизатъ въ това княжество, да се присъединятъ къмъ Гръцкото кралство“.

„Границата на България трѣбва да върви: НА ЗАПАДЪ — по линията висосочайше вече одобрена; на югъ отъ планината Пиндъ до рѣка Бистрица и до Солунския заливъ; прѣзъ този заливъ и Солунския полуостровъ (Халкидика) къмъ Егейско море (при което градъ Солунъ и езеро Бешикъ отиватъ къмъ България),

[1]) Documents diplomatiques, Affaires d'Orient. Congrès de Berlin 1878. Paris MDCCCLXXVIII, p. 24).

по-нататъкъ по морския брѣгъ къмъ устието на р. Марица, нагорѣ по рѣката до втичането на р. Еркене, по Еркене и по притока ѝ Чорлу-дере до Странджа планина, до вододѣла на тая планина до Анастасиевата стѣна или Цариградската територия; на ИЗТОКЪ — по брѣга на Черно море; на СѢВЕРЪ по Дунавъ".

„При такова очертание на границитѣ, които съвпадатъ много близко съ историческитѣ, етнографическитѣ и религиознитѣ прѣдѣли на двѣтѣ съперничествуващи народности, се е гледало най-вече: да се осигурятъ необходимитѣ икономически условия за самобитно сѫществуване на Българското княжество; да се постави отрано прѣграда за развой на опасни гръцки претенции и да се разграничатъ тѣзи двѣ народности по възможность така, че тѣ да прѣчатъ една на друга, колкото се може по-малко" [1])

Освобождението на Македония, което се прѣдвиждаше, както въ рѣшенията на Цариградската посланишка конференция въ 1877, така и въ Санъ-Стефанскиятъ договоръ, бѣ напълно заслужено отъ македонскитѣ българи. Българи отъ разни кѫтове на Македония участвуваха въ общо-българското революционно движение. Такива имаше и въ легията на Раковски прѣзъ 1862 година, и въ четитѣ на Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджата въ 1868 година, и въ четата на Христо Ботьовъ 1876 година, и въ Априлското възстание сѫщата година. 412 души доброволци — македонци, пакъ отъ всички кѫтове на Македония, участвуваха въ българското опълчение прѣзъ освободителната война, което се прослави въ боевѣтѣ при Шипка.

VI.

ВЪЗСТАНИЧЕСКИ ВЪЛНЕНИЯ СЛѢДЪ БЕРЛИНСКИЯ ДОГОВОРЪ.

Но това, що Санъ-Стефанскиятъ договоръ създаде, като установи истинскитѣ политически граници на българското племе, очертани отъ него въ дълги и упорити борби отъ културно-религиозенъ характеръ, Великитѣ сили го осуетиха чрѣзъ ревизията на тоя договоръ въ Берлинския конгресъ на 13 юни 1878 год, За да запази нѣкакви свои интереси и отъ сграхъ да не би обединена България стане единъ день руско орѫдие, европейската дипломация, игнорирайки националния принципъ и лишена отъ християнска любовь къмъ страждущитѣ, извърши една голѣма неправда, като, въ противорѣчие съ самитѣ свои по-раншни рѣшения въ Цариградската посланишка конференция, измѣни наложеното на Турция въ Санъ-Стефано положение и разкѫса на части новата рожба. Създаде се едно васално Българско княжество, образува се автономна область отъ една часть на българска Тракия; Добруджа се даде на Ромѫния, Моравско на Сърбия, а Македония,

[1]) Генералъ-майоръ Н. Р. Овсяньій. Русское управленіе въ Болгаріи въ 1877-78-79 г. г. спб. 1906, т. I стр. 175 и 176.

при обѣщание на нѣкакви права и новъ законъ за вилаетитѣ, който никога нѣмаше да се приложи, се остави и за въ бждаще подъ гнета на жестокия турски режимъ. Това именно създаде националнитѣ български задачи на новото врѣме — освобождение и обединение на цѣлото българско племе, създаде Македонския въпросъ.

Разочорованието на македонскитѣ българи отъ извършената въ Берлинския конгресъ неправда спрѣмо Македония бѣ тъй голѣмо и мжчително, че тѣ, макаръ и неприготвени сами да отстояватъ съ оржжие правата си, дадоха единъ внушителенъ изразъ на своето възмущение и отчаяние срѣщу тежката участь, която имъ се отреди. Силно революционно брожение обхвана Македония. На много мѣста възникнаха набързо революционни организации, а въ нѣкои — масово народно възстание. Така въ долината на Струма избухна прѣзъ втората половина на м. октомври 1878 год. тъй нареченото Крѣсненско възстание начело съ владиката Натанаилъ, родомъ отъ Скопско. Въ Разложката котловина избухна на 8 ноември с. г. тъй нареченото Разложко възстание. Жестокоститѣ на турската власть при потушаването на това възстание пропждиха около 10,000 бѣжанци отъ тая мѣстность въ България. Въ западна Македония революционното брожение се прояви най-силно въ Прилѣпско и Охридско. Обаче, нуждната подготовка за революционни дѣйствия липсваше, та скоро тия частични брожения утихнаха.

Нанизаха се години на черно робство. Българското население въ Македония изнемогваше подъ единъ непоносимъ тиранически режимъ; но мжчно можеше то да реагира прѣзъ първитѣ нѣколко години на грознитѣ турски изстжпления. Необходима бѣ прѣди всичко усилена и систематична културна работа за умственото развитие и културно повдигане на това население. Черквата и училищата изпълниха въ това отношение, въпрѣки противодѣйствието на турската власть, задоволително своята задача. Цѣлата страна се покри съ училища, въ които македонскиятъ българинъ добиваше на роденъ езикъ нуждното образование. Прѣзъ тоя подготвителенъ за прѣдстоящето революционно движение периодъ българското племе въ Македония създа, съ цѣната на върховни усилия, една великолѣпна сграда на своя българска култура. Слѣдната таблица дава ясно прѣдставление за трѣскавата дѣйность въ просвѣтно отношение, изразена въ растежа на българскитѣ училища прѣзъ 1886—1910 год.[1])

ВИЛАЕТИ:	У Ч Е Б Н И Г О Д И Н И						
	1886—87	1891—92	1896—97	1899—900	1907—908	1908—909	1909—910
Битолски. .	120	174	234	273	248	370	370
Скопски . .	96	105	184	190	192	239	242
Солунски. .	137	199	278	318	362	454	487

[1]) Гл. в. „Вѣсти“ — Цариградъ, 22 май 1910 год.

Още по-голѣмъ напрѣдъкъ се константира по отношение броя на ученицитѣ, посѣщаващи тѣзи училища. Ето нѣкои статистически данни прѣзъ сѫщитѣ години.

Битолски .	6917	7821	9262	9665	18902	24302	
Скопски . .	4709	5023	7113	6593	12993	14334	
Солунски .	6689	8226	9413	9836	22402	25732	

Споредъ статистически свѣдения отъ 1911—1912 год. въ Македония заедно съ Одринско имаше всичко 1373 български училища, отъ които 13 срѣдни (гимназии), 87 прогимназии и 1273 основни. Тѣ се посѣщаваха отъ 78,854 ученици и ученички, разпрѣдѣлени, както слѣдва: въ гимназии — 2191, въ прогимназии — 4,309, въ основнитѣ — 72,354. Прѣподавателскиятъ персоналъ възлизаше на 2,266 души, отъ които 148 въ гимназии, 238 — въ прогимназии и 1880 въ основнитѣ. Прѣзъ 1908—909 г. само въ Македония е имало 1755 учители, всичкитѣ родени въ Македония; 15 души бѣха само отъ България и 4-ма чужденци. Пакъ прѣзъ поменатитѣ години въ Македония и Одринско е имало седемь (7) български архиереи, 1,310 свещеници, 1331 черкви, 294 параклиси и 73 монастири. Наредъ съ училищата и черквитѣ, българитѣ въ Македония имаха почти въ всички градове и въ по-голѣмитѣ села добрѣ уредени библиотеки и читалища, които бѣха истински училища за възрастнитѣ. Откриваха се недѣлни училища за неграмотнитѣ, държаха се научни бесѣди и сказки и пр. Въ Битоля, Скопие, Солунъ, Дойранъ, Велесъ, Кукушъ, Охридъ, Гевгели и пр. имаше женски благотворителни дружества които развиваха голѣма дѣйность. Въ Солунъ имаше и двѣ български печатници.

Българската интелигенция въ Македония, обаче, не можеше да намѣри достатъчно приложение на своитѣ сили въ родния си край. Тя, като най-неблагонадеждна часть отъ населението, е и най-прѣслѣдваната отъ страна на властьта. Въ по-голѣмата си часть тая интелигенция отива да довърши образованието си или да дири по-добри условия за животъ вънъ отъ Турция, и главно въ България, кѫдѣто тя се чувствува въ своя родна срѣда. Но тая интелигенция не прѣстава да мисли за своя роденъ край и за страданията на своитѣ близки. Една голѣма часть отъ нея остава да живѣе въ България и упражнява едно мощно влияние върху българската обществена и политическа мисъль, както и изобщо върху насоката на българската политика. Друга часть се връща въ родняя край съ явно съзнание и твърда воля да работи за националното българско дѣло. Голѣма часть отъ македонцитѣ, които останаха въ България, сѫ учители въ гимназиитѣ или професори въ университета. Нѣкои отъ тѣхъ, професори при Софийския университетъ, бидоха назначени, заради тѣхнитѣ научни трудове, членове на много академии и чуждестранни дружества. Други сѫ се прѣдали на дипломатическа кариера, сѫ адвокати

лѣкари, сѫдии, артисти, инженери, архитекти, аптекари и публицисти. Тия послѣднитѣ иматъ въ свои рѫцѣ по-голѣмата часть отъ българскитѣ вѣстници и списания.

Успоредно съ културното повдигане на макед. българинъ, растѣше и неговото национално съзнание, вслѣдствие на което той мѫчно вече можеше да понася ужаситѣ на турския режимъ. Изнемогващъ икономически, все повече и повече несигуренъ при това за живота си и честьта на своето сѣмейство, той рѣшително започна една нова дѣйность, пълна съ страшни изпитания и налагаща неизброими кървави жертви — тръгна по пѫтя на революционната борба, въ която прояви всичката упоритость и издръжливость на българското племе и единъ пламененъ борчески духъ. Революционната борба на македонския българинъ започва въ 1893 год. По своя мощенъ замахъ тая борба надмина далечъ всички по-раншни революционни движения на българския народъ срѣщу турското потисничество. Най-крупното проявление на тази борба съставлява Илинденското възстание прѣзъ 1903 год. Вѫтрѣшната революционна организация напълно съзнаваше всички трудности, които се изпрѣчватъ прѣдъ дѣлото за освобождението на Македония. Касаеше се да се сломи съпротивлението на една империя. Тя схващаше много добрѣ сѫщо, какви грамадни интереси на голѣмитѣ европейски сили сѫ ангажирани на Близкия Изтокъ и какви, слѣдователно, голѣми старания могатъ да се развиятъ отъ тѣхна страна, за да се запази на всѣка цѣна сѫществуващето положение. При това, Вѫтрѣшната Организация не можеше да храни илюзията, че сама ще бѫде нѣкога въ състояние да съкруши въоръжената съпротива на Турция и да наложи на послѣдната своитѣ искания. Напротивъ, тя знаеше, чѐ на европейскитѣ сили принадлежеше въ края на краищата рѣшителната дума. Ето защо, макаръ крайната цѣль на революционното движение въ Македония да не можеше да бѫде друго, освѣнъ обединението на тая область съ освободенитѣ български земи, Вѫтрѣшната революционна организация остави това да се разбира и си постави едно искане, което можеше да срѣщне по-малко съпротивление и което можеше да бѫде отстоявано въ името на поети вече ангажименти и обѣщани правдини отъ Европа чрѣзъ самия Берлински договоръ, а именно — автономията на Македония.

За да постигне това, тя трѣбваше да организира около себе си едно масово революционно движение, да вкара въ своитѣ редове по възможность всички способни да бѫдатъ използувани за революционната борба. Заедно съ това нуждно бѣ, щото всички нейни членове да бѫдатъ напълно подготвени да водятъ тая борба; нуждно бѣ да се прѣвъзпита революционната маса, да се подигне нейното самосъзнание, да се присади у нея единъ високъ борчески духъ и, най-послѣ, да се обучи тя на оръжие и да се снабди съ оръжия и бойни материали. На организацията се налагаше още да запази напълно своя характеръ на „вѫтрѣшна“, т. е. нейнитѣ борчески контингенти, нейнитѣ срѣдства и нейнитѣ ржководни тѣла да се намиратъ въ самата Македония. При такива условия на нея не можеше да се гледа като на изкуствено създадена обществена сила и като на нѣкакво орждие

За да отговори на широкитѣ нужди на угнетяваното мѣстно население, Организацията още отъ самото начало се нагърби съ една широка практическа дѣйность, като: прѣчистване на турскитѣ и арнаутски разбойници, обуздаване експлоатацията отъ страна на беговетѣ; ограничаване злоупотрѣбенията на турскитѣ сждилища чрѣзъ тѣхното измѣстване отъ сждебния революционенъ институтъ и пр. Тя трѣбваше да се грижи за подобрение и на общественитѣ нрави и за разпространение полезни практически познания. Членъ на организацията можеше да бжде всѣки живущъ въ Турция, безъ разлика на полъ, вѣра, народность и убѣждение. Всѣки членъ на Организацията принадлежеше къмъ една революционна група обикновено отъ 10 души; той знае и е въ сношение по организационнитѣ работи само съ другаритѣ си отъ групата и неговото прямо началство. Нѣколко такива групи образуваха мѣстната организация — селска или градска. Начело на всѣка мѣстна организация стои комитетъ: селски, градски, околийски и окржженъ. Начело на всички комитети стои единъ централенъ комитетъ. Неговото мѣстопрѣбиване е „всѣкждѣ и никждѣ“. Прѣдъ външния свѣтъ Организацията се прѣдставляваше отъ прѣдставително тѣло, състояще се отъ двама души. Организацията има още своитѣ тайни пжтища и срѣдства за съобщение; има хектографирани вѣстници: „Възстаникъ“ „Борба“, „На оржжие“, „Освобождение“, „Свобода или Смърть“ и пр.; тя има още свой сждебенъ институтъ, своя дѣйствующа армия — четитѣ, и своя запасна армия — народната милиция. Законодателната власть принадлежи на общия конгресъ на Организацията. Той дава общитѣ директиви и избирателнитѣ органи, начело съ Централниятъ Комитетъ. Общъ конгресъ се свиква всѣка година въ прѣдѣлитѣ на Турция. За чисто мѣстни въпроси въ отдѣлнитѣ околии или окржзи се свикватъ околийски или окржжни конгреси.

РОДНА БИБЛИОТЕКА „АРЛА“

Революционната мрежа на Организацията отъ начало се разширява въ планинскитѣ селища съ компактна селска българска маса, а по-послѣ и по всички полски поселища. Къмъ края на 1896 год. Организацията е добила вече повсемѣстно разпространение въ цѣла Македония.

Както споменахме по-горѣ, наченкитѣ на Организацията се отнасятъ къмъ 1893 год. Прѣзъ тая година въ Солунъ се основа първиятъ революционенъ комитетъ, Прѣзъ слѣдующата 1894 год. се състоя въ Рѣсенъ първиятъ частиченъ съборъ на македонскитѣ революционери. Слѣдната 1895 год. Организацията има свой задграниченъ органъ в. „Право“. Въ края на 1896 год. въ Солунъ се организира първиятъ общъ съборъ на всички по-видни работници на Организацията. Това е тихиятъ организационенъ периодъ на революционната борба.

Макаръ че Организацията дѣйствува най-прѣдпазливо, все пакъ случва се онова, отъ което тя най-много се бои: едно широко прѣждевременно разкриване на нейната мрежа. Това стана чрѣзъ шумната на врѣмето си Винишка афера, за която Организацията нѣма никаква вина. Разбойници, прѣоблѣчени въ низамски дрехи, убили на 27 ноември 1897 год. бега на село Виница и обрали кжщата му. По този случай, полицейската власть прави разслѣдвания и подлага селянитѣ

българи на побой и грозни изтезания. Стават обиски и се намират пушки, бомби и пр. Всички адски мжчения спрѣмо българското население бѣха турнати въ ходъ въ цѣлата околность. Мнозина умрѣха отъ изтезания, арестувани бѣха 628 души, избѣгаха около 300 души. Една слѣдъ друга се зареждатъ по-късно и много други афери, които изпълнятъ затворитѣ съ цвѣта на българското население и прогонватъ една голѣма часть отъ него въ чужбина. Ето най-важнитѣ отъ тия афери: Валандовска афера въ с. Валандово (Дойранско) прѣзъ декември 1899 год; Тиквешка — прѣзъ януари 1900 год.; Енидже — Вардарска — прѣзъ августъ 1900 год.; голѣмата Солунска афера, прѣзъ 1901 год., която се разширява по-послѣ и въ каазитѣ: Кукушка, Гевгелийска, Дойранска, Воденска и Тиквешка. Въ Струмишко между 1897—902 год. се разиграватъ петь афери. Въ Воденско прѣзъ сжщия периодъ имаше двѣ афери. Въ Дойранско прѣзъ 1902 год. — една афера, Въ Сѣрско прѣзъ сжщата година — една афера. Въ Костурско отъ 1899 до края на май 1903 год. се разиграватъ 14 афери. Въ Кичевско прѣзъ м. септември 1909 год. тъй наречената Кичевска афера. Въ Битолско прѣзъ февруари 1902 год. се разигра голѣма афера. Въ Прилѣпско прѣзъ 1902 година — двѣ; Други афери прѣзъ сжщитѣ години имаше въ Демиръ-Хисарско, Леринско, Щипско, Кумановско, Радовишко и Кочанско. При тия афери се извършиха отъ официалната турска власть безъ брой звѣрства. Броятъ на убититѣ, изтезаванитѣ, арестуванитѣ, на избѣгалитѣ и на изнасиленитѣ жени е твърдѣ голѣмъ. Но тоя страшенъ правителственъ тероръ не сломи Организацията и духа на македонския българинъ.

Прѣзъ сжщия този периодъ се прѣдприеха двѣ частични възстания — едното прѣзъ 1895 год. въ Мелнишко, а другото, по-голѣмо отъ първото, прѣзъ октомври 1902 год. въ Джумайско. Цѣлта бѣше да се накара европейската дипломация да се занимае най-послѣ и съ Македонския въпросъ. И наистина, въ първитѣ дни на февруари 1903 година вржченъ бѣ на султана отъ Русия и Австрия проектъ за реформи. Въ тоя проектъ се прѣдвиждаше реорганизиране на полицията и жандармерията и замѣняване поляцитѣ мюсюлмани въ християнскитѣ села съ християни. Но и тия незначителни реформи губѣха своето значение, защото липсваше външенъ контролъ и нужднитѣ гаранции за тѣхното прокарване. За населението тия реформи бѣха една подигравка съ неговата грозна участь, и то иронично ги нарече „падарски реформи“.

Въпрѣки туй, че Организацията избѣгваше честитѣ сражения, за да пести силитѣ си за рѣшителния моментъ, при все това пакъ отъ срѣдата на мартъ до 2 августъ 1903 год. имаше 122 сражения между чети и турски войски или потери. Прѣзъ тия сражения убити бѣха четници 494, войници 4,171.

Насилията на властьта продължаваха въ още по-голѣмъ размѣръ. Политическата атмосфера въ Македония и Одринско бѣ се разгорещила, особено слѣдъ Джумайското възстание, твърдѣ много. Организацията, чувствувайки близкото настжпване на най-рѣшителния моментъ на борбата, напрѣгаше всичкитѣ си сили, за да бжде по-подготвена за тоя моментъ. Турската власть вмѣсто да отклони прѣд-

стоящата буря чрѣзъ дѣйствителни реформи, тя се нахвърли съ още по-брутални удари върху населението. Срѣщитѣ съ потеритѣ и аскера зачестяватъ. Войска и башибузукъ кръстосваха по селата, обираха населението, подлагаха го на безчовѣчни мжчения, често опожаряваха цѣли села и се прѣдаваха на поголовна сѣчь. Атентатитѣ въ Солунъ на 27 априлъ до 1 май 1903 година внесоха още по-голѣмо ожесточение въ кървавата саморазправа между властьта и населението. Нечувани кланета се извършиха на много мѣста безъ никаква причина. Така въ Битоля на 6 май бѣха убити 14 души българи, повече отъ 40 души ранени; 20 души бидоха хвърлени въ затвора, и отъ тѣхъ вслѣдствие на изтезание, умрѣха 6-тима. На 22 с. м. аскеръ нахлува вь с. Смърдешъ (Костурско), опожарява 160 кжщи, избива 87 души мжже, жени и дѣца и ранява 50 души. Общиятъ брой на затворницитѣ българи въ Европейска Турция и Анадола наскоро слѣдъ Солунскитѣ атентати е около 20.000 души.

Общата борба и общитѣ страдания породиха единъ високъ идеализъмъ, който обхвана цѣлата народна маса. Селата приемаха четитѣ, укриваха ги и всѣка кжща бѣ сигурно скривалище. Най-тежкитѣ мжчения не сж вече въ състояние да накарагъ селянитѣ да издадатъ четата. Дошълъ бѣ тържественията моментъ да се направи рѣшителната стжпка. Вмѣсто да дава частични сражения и нейнитѣ сили по тоя начинъ да разредяватъ, а населението постоянно да понася голѣми жертви, Организацията рѣши да прѣмине отъ отбрана къмъ нападение и да даде генералното сражение. Въ Битолския революционенъ окржгъ и въ часть отъ Одринския се прѣдприе възстание съ всички въоржжени сили на Организацията, а въ Скопския, Сѣрския и Солунския революционни окржзи имаше възстанически дѣйствия съ ограничени боеви сили.

VII.

ИЛИНДЕНСКОТО ВЪЗСТАНИЕ 1903 год.

Възстанието въ Битолско бѣ прогласено на 2 августъ вечерьта — Илиндень; отъ тукъ и неговото название „Илинденско“. То се разшири въ цѣлата область на каазитѣ: Битолска, Леринска, Костурска, Охридска, Кичевска и въ часть отъ Прилѣпска — едно пространство отъ 10 хиляди квадратни километра съ 250-хилядно българско население. Прѣзъ първата половина на м. августъ станаха сравнително най-много сражения въ горѣизброенитѣ каази. Но най-голѣми и ожесточени сражения се развиха около градъ Крушово, Битолска кааза. Насѣкждѣ възстаницитѣ имаха успѣхи и прѣвзимаха градове и села. По-късно надойдоха голѣми турски сили, които прѣдприеха настжпления срѣщу възстаницитѣ. Сраженията продължиха дълго и само снѣгътъ слѣдъ втората половина на октомври тури край на възстаническото движение. Всичкитѣ сражения прѣзъ врѣме на възстанието въ Битолския районъ сж на брой 150, а само въ Битолската кааза — 70. Участвували сж: 19,852 възстанници и 292,735 войници и башибозукъ.

Въ Одринско възстанието избухна на 18 августъ. Всички сражения тукъ бѣха 36. Числото на воюващитѣ сили е: четници 1970, войници 10,587.

Възстаническата дѣйность на четитѣ въ Сѣрския, Солунския и Скопски революционни окржзи имаше чисто спомагателна роля по отношение масовото възстаническо движение въ Битолско и Одринско. Четитѣ въ тия окржзи трѣбваше да държатъ властьта въ постоянна тревога и да приковатъ мѣстнитѣ войски къмъ своитѣ гарнизони.

Възстанието биде потушено съ всичката жестокость, която е проявявала въ подобни случаи турската власть. Ако тая властъ можеше да устройва кланета прѣдъ очитѣ на самитѣ прѣдставители на европейскитѣ сили, както въ Цариградъ прѣзъ 1896 год. и въ Солунъ прѣзъ 1903 год., колко по-безцеремонна и ужасна можеше да бжде тя съ едно възстанало население по отдалеченитѣ села и паланки. Ето и самитѣ статистически данни за това: пострадали 16 каази, 201 български населени мѣста; опожарени кжщи 12,440, обездомено население 70,835; убити и изклани 4, 694. Отъ обездоменитѣ около 30,00 избѣгаха въ България.

Илинденското възстание на българитѣ въ Македония постави на зелената маса Македонския въпросъ. Благороднитѣ цѣли, що прѣслѣдваха възстанницитѣ — освобождението на едно съ вѣкове угнетявано население, — и елементарното чувство на хуманность раздвижиха всички свѣтли умове и благородни сърца и ги призоваха къмъ изпълнение на своя дългъ въ защита на правдата. Независимиятъ печатъ въ всички културни страни издигна високо своя гласъ на протестъ противъ извършенитѣ жестокости. Многолюдни митинги въ Франция, Италия и Англия протестираха противъ Хамидовата потисническа и изтрѣбителна политика. Въ свободна България се възбуди буря отъ негодувание. Въ всички градове бѣха организирани голѣми митинги. Голѣма бѣше опасностьта отъ една война между България и Турция. А тъкмо това искаше да избѣгне европейската дипломация. И тя се раздвижи да прѣдотврати избухването на балканския пожаръ или поне да го отложи за по-късно.

VIII.

ИНТЕРВЕНЦИЯТА НА ВЕЛИКИТѢ СИЛИ.

Слѣдъ дълги съвѣщания между правителствата на Великитѣ Сили приготви се тъй наречената Мюрцегска реформена програма, която се съобщи на Портата на 22 октомври 1903 го. Но и тия реформи не можаха да задоволятъ македонското население. Тѣ по мнѣнието и на много чужденци бѣха недостатъчни. Така френскиятъ публицистъ René Pinon, който пропжтува Македония въ 1907 год. пишеше въ „Revue des deux Mondes“: Ще стане необходимо, щото европейцитѣ да иматъ не само право на надзоръ и контролъ, но и изпълнителна власть и право на командуване“. Естествено бѣ, слѣдователно, гдѣто Революционната Орга-

ГРАДСКА ОБЩИНСКА БИБЛИОТЕКА ВАРНА

низация счете своята задача за незавършена и рѣши да продължи бунтовническата си дѣйность. Тя бѣ запазила не само своитѣ кадри, но и своя престижъ срѣдъ населението. Това признаватъ и чужденцитѣ, които посѣтиха Македония непосрѣдствено слѣдъ възстанието и се запознаха основно съ революционното движение въ нея. Ето нѣколко реда, извлѣчени отъ книгата на г. H. N. Brailsford — „Macedonia, its Races and their future" стр. 133—146. върху революционното движение въ Македония: „Първата изненада бѣше, че тази раса се подигна en masse. Втората изненада споредъ мене, още по-чувствителна отъ първата е, че всичкитѣ мѫжки отъ послѣдната есень не убиха нейния духъ и не произведоха каквато и да било реакция противъ комитета или неговитѣ водители. Повече отъ сто села бѣха обърнати на пепель. Шестдесеть хиляди сѣмейства изгубиха не само своитѣ огнища, но и всичко, което имаха. Съмнявамъ се, дали можаха да спасятъ една десета отъ своитѣ говеда и овци, отъ своитѣ плугове и коне. И при това имаше клане и опустошения. Неокази, Арменско, Мокрени, Крушово, Смърдешъ, Джмбени и Косинецъ сѫ имена на нѣкои отъ селата, които броятъ съ стотини свои умрѣли и избити, безъ да вематъ участие въ борбата". . .

„Въ много села човѣкъ може да срѣщне нѣкой полудѣлъ нещастникъ. И при всичко това, съ този урокъ прѣдъ себе си, селянитѣ си оставатъ прѣдани на Организацията, която ги потопи въ такъва мизерия". . . „Човѣкъ не можеше да чуе никакъвъ укоръ, нито нападки срѣщу Комитета, нито пъкъ съжаление за очевидно изгубената сила. Болнитѣ мѫже, оздравѣвайки бавно отъ болеститѣ, придобити отъ мѫки, рани и лишения, говорѣха весело върху своитѣ по-нататъшни планове и върху борбата, която тѣ мислѣха да подновятъ, щомъ здравето имъ и пролѣтьта настѫпятъ.". . . „Колкото човѣкъ повече изучава македонскитѣ българи, толкова повече почита тѣхния патриотизъмъ и геройство. Комитетътъ нито единъ пѫть не срѣщна мѫчнотии при нужда отъ доброволци за опасни работи, като поставяне на мини, разрушаване на мостове или хвърляне бомби, при които случаи вѣроятностьта за сигурна смърть е твърдѣ голѣма". . . „И при това, за забѣлѣзване е, че дѣйствителнитѣ водители и умоветѣ на движението не сѫ хора отъ улицата, които не притежаватъ нищо, за да нѣма що да изгубятъ и хора, лишени отъ всѣкакви права, хора авантюристи, само съ шансъ да спечелятъ; тѣ обикнс' сѫ богати, почтени търговци и хора съ професии."

Единъ отъ редакторитѣ на вѣстникъ „Русь", който посѣти Македония слѣдъ Илинденското възстание, въ своитѣ „Впечатления отъ Близкия Изтокъ" пише: „Пѫтешественикътъ по Македония, който е дошълъ съ цѣль да се запознае съ Македонския въпросъ, твърдѣ скоро се убѣждава, че господари на положението не сѫ владѣтелитѣ на страната — турцитѣ, а Вѫтрѣшната Организация". И по-нататъкъ: „Разказитѣ за дѣйностьта на Вѫтрѣшната Организация, за нейното всемогѫщество, струватъ ви се на първо врѣме невѣроятни. Като ги слушашъ, неволно си спомняшъ за романитѣ на Понсонъ дю Терайля, съ тайнитѣ грабежи, убийства, освобождавания и т. н. Но малко по-малко почвашъ да се убѣждавашъ,

че голѣма часть отъ тия разкази сж истински и че сждбата на Македония въ значителна степень е въ ржцѣтѣ на тази Вжтрѣшна Организация".

Въ Ню-Йоркския в. „The Evening Post" специалниятъ му кореспондентъ пише прѣзъ февруари 1905 год. за Вжтрѣшната Организация: „Извънъ Балканския полуостровъ вѣрватъ, че Организацията е нѣкакво тайно общество отъ полуполитически бандитски шефове, едно събрание на революционери водители. Тя, обаче, не е нито едното, нито другото. Управителното тѣло на Македонската Организация не е нищо друго, освѣнъ сенатъ на една тайна република, който е учрѣденъ вжтрѣ въ Турската империя и избранъ отъ народа чрѣзъ народни, но тайни избори. Въ сърцето на едно разлагаще се вече управление, е започнала да изниква отдолу една съвършена форма на политическа организация, така съвършена въ своитѣ клонове, каквато е онази на единъ свободенъ републикански народъ. Въ Турската империя има: македонска полиция, македонски сждилища, македонска милиция, македонски училища и вѣстници и македонска поща — всичко това с жществува въпрѣки най-голѣмитѣ усилия на турското правителство да го унищожи."

Прѣзъ пролѣтьта на 1904 година организационнитѣ шефове можаха да констатиратъ, че Организацията е вече тъй крѣпка, както и прѣди възстанието и че загубитѣ въ войводи и ржководни сили сж попълнени съ нови повече охотници. Още прѣзъ лѣтото сжщата година Организацията даде да се разбере, че тя е на поста си. Прѣзъ тая година има́ 26 сражения между четитѣ на Вжтрѣшната революционна организация и потеритѣ, а прѣзъ 1905 година — 72. Въ тѣзи сражения загинаха много четници и видни войводи. И прѣзъ тоя периодъ на Организацията не рѣдки бѣха случаитѣ, когато потеритѣ сж се нахвърляли и върху мирното население. По поводъ на това, английскиятъ посланикъ въ Цариградъ О'Коноръ обърналъ сериозното внимание на Великия везиръ върху прѣстжпленията спрѣмо българитѣ и го увѣдомилъ, че това е направило тежко впечатление навънъ и породило отново убѣждението, какво правителството е неспособно или пъкъ не иска да прѣдотврати повтарянето на подобни прѣстжпления.

Прѣзъ слѣдващитѣ години — 1906, 1907 и 1908, до младотурската революция, активността на революционнитѣ чети бѣше още по-голѣма и сраженията по-чести. Отъ мартъ 1906 година до юли 1907 година е имало, както се вижда отъ една статистика на главния инспекторъ Хилми паша, 74 сражения.[1]) Организацията изгуби въ едно сражение съ потера и своя основатель и пръвъ апостолъ на революционната идея въ Македония — Дамянъ Груевъ, роденъ въ с. Смилево, Битолско.

Ако възстанието прѣзъ 1903 година стана причина за Мюрцегскитѣ реформи, дѣятелността на Организацията прѣзъ слѣдующитѣ години послужи като главенъ двигатель за разширението на реформената акция до степень да се

[1]) Victor Berard, La révolution turque — Paris, 1909 г. p. 260—261.

откжсне постепенно Македония отъ Империята и да се обособи въ автономна область. И наистина, цивилизованиятъ свѣтъ и европейската дипломация можаха да се убѣдятъ, че българското население въ Македония нѣма да се успокои и прѣдаде на спокоенъ и миренъ трудъ, докато не му се гарантира минимума отъ единъ автономенъ режимъ. Ето какво пише френскиятъ посланикъ въ Цариградъ г. Констанъ до своето правителство още прѣзъ 1904 година къмъ края на м. декември: „Положението въ Македония е чувствително натежнѣло въ течение на този мѣсецъ. Крайната бавность съ която се извършва прѣобразованието на жандармерията, — а отъ него прѣди всичко християнитѣ очакваха ефикасни резултати, — и лошата воля, все повече и повече очевидна, каквато властитѣ проявяватъ въ този случай, — увеличаватъ безпокойствието на всички срѣди. Изглежда, че въ Македония все повече и повече се шири мнѣнието, какво не може вече да се разчита върху реформитѣ, и българитѣ, считайки себе си прицѣлъ на систематичната враждебность на правителството, изглеждатъ все повече и повече рѣшени да прибѣгнатъ къмъ възстание.“ [1])

Великитѣ сили, убѣдени въ необходимостьта да се разширятъ реформитѣ въ Македония, слѣдъ дълги съвѣщания изработиха финансова реформена програма, която съ голѣми усилия, слѣдъ като прибѣгнаха, поради упоритостьта на турцитѣ, и до морска демонстрация, наложиха на Портата на 9 ноември 1906 год. Прѣзъ 1907 год. правителствата на Великитѣ сили водятъ прѣговори и за сждебни реформи; но поради противорѣчивитѣ имъ интереси, не можа да се дойде до общо и окончателно рѣшение. Най-послѣ, на 10 юни 1008 става свиждането на английския краль и руския императоръ въ Ревалъ и въ тая срѣща се установява общъ проектъ, англо-руски, за реформиране на Македония, който водѣше къмъ автономията на тая страна, но който за жалость не видѣ бѣлъ свѣтъ, защото младотурската революция осуети прилагането на тоя проектъ.

Тиранический режимъ на Абдулъ Хамида създалъ бѣ недоволници и срѣдъ турцитѣ; отъ друга страна, македонското революционно движение, което бѣше на пжть да постигне автономията на Македония и, слѣдователно, откжсването ú отъ Империята, — тия двѣ причини наложиха младотурския прѣвратъ. Шесть седмици слѣдъ срѣщата въ Ревалъ, прокламирано бѣ въ Битоля и Солунъ конституционно управление.

Авторитѣ на революцията побързаха да обяснятъ на населението, а особено на българитѣ, че настжпва нова ера въ Турция, ера на свобода, равенство и братство. При водителитѣ на Организацията бѣха изпратени специални емисари, да ги увѣрятъ, че правата, за които се биятъ съ оржжие въ ржка, вече ще ги иматъ, и се търсѣше сътрудничеството имъ за реформирането на държавата. И излѣзоха тогазъ отъ села и гори борцитѣ за освобождението на Македония, посрѣщани най-тържествено, както отъ българското население, което бѣ ги откър-

[1]) Гл. Victor Berard, La Révolution turque — Paris 1909. p. 209.

мило, така и отъ прѣдставители на властьта и хората на комитета „Обединение и Напрѣдъкъ“. То бѣше на гледъ едно дѣйствително побратимяване между владѣтели турци и недоволната и размирна рая. Организацията прояви и тоя пѫть своя здравъ умъ: тя рѣши да се прѣустанови врѣменно само революционната борба, прѣдвиждайки, че рано или късно обстоятелствата ще наложатъ да се възобнови тая борба. Поради това, Организацията запази своитѣ кадри и складира оржжието си.

Българската македонска интелигенция побърза да организира градското и селско население въ конституционни клубове, чиито делегати, събрани на съборъ, изработиха обща програма съ главно искане — областно самоуправление. Въ Солунъ започнаха да излизатъ български вѣстници и списания, издавани отъ македонци: 1) Конституционна Заря, 2) Народна Воля, 3) Единство, 4) Отечество, 5) Родина, 6) Право, 7) Учителски Гласъ, 8) Работникъ, 9) Списанието „Културно Единство“ и 10) Списание „Искра“. Ала младотурцитѣ не бѣха искрени, и искаха на всѣка цѣна да запазятъ политическото и економическо господство на своето племе. Тѣ цѣлѣха само да се освободятъ отъ европейскитѣ реформатори, въ което и успѣха. Слѣдъ това тѣ унищожиха и всичко сторено отъ тия реформатори. Съ закона за сдружаванията, издаденъ въ 1909 год., се запрѣщаваше образуването на национални партии. Съюзътъ на българскитѣ конституционни клубове бѣ по тоя начинъ разтуренъ. Младотурцитѣ се опитаха да посѣгнатъ и върху религиознитѣ немюсюлмански общини. Въ своя прѣкаленъ национализъмъ тѣ пожелаха да турнатъ ржка и на българскитѣ училища. Съ прѣмахването контрола на цивилнитѣ агенти и на инструкторитѣ офицери, произволитѣ и злодѣянията взеха стария си размѣръ. Прѣслѣдванията създадоха прѣдишното настроение у маситѣ за въоржжена борба, и водителитѣ на Вжтрѣшната Организация намѣриха, че е настжпилъ момента, послѣдната да подеме наново своитѣ революционни акции. Тогава турското правителство издаде своя прословутъ законъ за прѣслѣдване четитѣ и прѣдприе насилственото обезоржжаване на българското население въ Македония, при което се извършиха нечувани жестокости. Въ тритѣ македонски виляети — Скопски, Битолски и Солунски — бѣха жестоко бити 4,973 души отъ които 73 умрѣха отъ нанесения побой или останаха сакати; 2,050 души потърсиха прибѣжище въ България и 2,010 души хванаха планинитѣ и увеличиха контингента на четитѣ.

Вжтрѣшната Организация, щадейки своитѣ сили, избѣгваше голѣмитѣ сражения, и даде прѣдимство на динамитнитѣ атентати. Прѣзъ врѣмето отъ 1910—1912 година се извършиха въ разни мѣста 22 атентати срѣщу желѣзнопжтни линии, влакове, гари и разни правителствени здания.

Най-важни поради своитѣ послѣдствия сж атентатитѣ въ Щипъ на 4 декември 1911 година и въ Кочани на 1 августъ 1912 г. Послѣдвалитѣ кланета бѣха ужасни. Въ Щипъ бѣха убити 20 души и ранени 300. Въ Кочани изклани 39 души българи, 50 тежко и 170 леко ранени. Тия двѣ печални произшедствия,

особено послѣното, развълнуваха твърдѣ много общественото мнѣние въ България. Устроиха се протестационни митинги въ всички почти градове на царството съ участието на цѣлата емиграция и всички политически партии, и навсѣкждѣ се взеха резолюции въ смисъль, че е дошълъ вече моментътъ България да изтегли своя мечъ за поробенитѣ свои чада и да слѣе сждбата си съ оная на Македсния. Печатътъ открито проповѣдваше война съ Турция. И сега, както подиръ Илинденското възстание, Македонската Организация изпрати свои прѣдставители въ Европа, за да освѣтлятъ общественото мнѣние тамъ по грозното и непоносимо вече положение въ Македония и да дѣйствуватъ прѣдъ правителствата на Великитѣ сили за бързото въвеждане автономно управление въ тая нещастна страна. Но и тоя пжть европейската дипломация не взема нужднитѣ мѣрки, за да облекчи положението на македонското население, и впослѣдствие балканската война се наложи. И другитѣ балкански държави не можеха да бждатъ сжщо доволни отъ политиката на младотурцитѣ. При това, Гърция имаше — да освобождава свои сънародници въ Критъ и южния Епиръ, Сърбия — въ Новопазарския санджакъ, България — въ Македония и южна Тракия. Така стана възможенъ съюзътъ между балканскитѣ държави въ 1912 година.

IX.

ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА 1912—1913 ГОДИНА И БУКУРЕЩКИЯ МИРЪ ОТЪ 1913 ГОД.

Обявяването на освободителната война разтрѣсе цѣла Македония. Дългитѣ ожидания се свършваха — идѣха български войници. Съ буренъ възторгъ населението посрѣщаше съюзнитѣ войски. Тая война бѣ желана и очаквана и отъ Вжтрѣшната Организация. Макаръ и подозираща коварството на Гърция и Сърбия, тя не даде поводъ да бжде обвинена въ прѣдизвикване вражда между съюзницитѣ. Напротивъ, нейнитѣ чети услужваха твърдѣ много. Отъ друга страна, заваренитѣ въ България и чужбина македонци се явиха и тѣ доброволно подъ знамената и още въ първия мѣсецъ образуваха едно крѣпко бойно ядро, което броеше 14,670 души, — образуваха тъй нареченото Македоно-одринско опълчение. Този доброволчески македонски корпусъ, разпрѣдѣленъ на три бригади съ 15 дружини подъ началството на офицери македонци, прѣвзе Гюмурджина, участвува въ плѣняването на Яверъ паша и въ отбиването на турския десантъ при Шаръ-Кьой. Но още отъ самото начало сърбитѣ бѣха рѣшили да не изпълнятъ задълженията си по договора съ България и, както е извѣстно, сключиха воененъ съюзъ съ Гърция за ограбване на България, прѣди миротъ съ Турция да бжде подписанъ. Започнаха да се донасятъ първитѣ писъци на малтретиранитѣ отъ сърбитѣ и гърцитъ българи въ Македония. Съ дълги и трогателни молби македонското население се обръщаше къмъ българското правителство и, описвайки потисничес-

китѣ мѣрки на сърби и гърци и тѣхната неискреность като съюзници, искаше да бѫде присъединено къмъ България. Българското правителство, обаче, само лоялно спрѣмо съюзницитѣ, вѣрваше и на тѣхната лоялность. Щабътъ на армията даже изтегли отъ Македония всички партизански отряди, четници и войводи и ги зачисли въ Македонското опълчение, което дѣйствуваше въ южна Тракия, за да не реагиратъ противъ съюзницитѣ и прѣдизвикатъ разривъ между тѣхъ и България. Но измѣната срѣщу България, както се вижда и отъ Карнегиевата анкета, е била намислена и прѣдрѣшена прѣди още започването на войната. Ето защо насилията надъ българското население взимаха все по-голѣми и по-голѣми размѣри, и това ставаше, когато българитѣ още продължаваха да отстояватъ при Булаиръ и Чаталджа, всрѣдъ студове и несгоди, общата съюзнишка кауза. Отъ това врѣме датиратъ първитѣ убийства надъ българитѣ, извършени отъ съюзнишка тогава ржка.

Избухна съюзнишката война. Още на другия день българскитѣ митрополити и архиерейски намѣстници въ Македония бѣха арестувани и насилствено изпѫдени задъ граница. Интелигенцията въ градоветѣ и селата, свещеницитѣ и учителитѣ бѣха малтретирани и арестувани, черквитѣ и училищата — заграбени.

Въ междусъюзнишката война прѣзъ 1913 година участвуваха, както Македонското опълчение, така и четнишкитѣ отдѣления. Нѣкои отъ послѣднитѣ проникнаха въ вѫтрѣшностьта на Македония въ тила на гръцката и сръбска армии. Слѣдъ кървави битки тѣ си пробиха пѫть до Охридъ и Дебъръ и отъ тамъ намѣриха прибѣжище въ Албания. България, ударена отъ петь страни, биде повалена. Сключи се срамниятъ Букурешки миръ, който узакони една голѣма неправда спрѣмо България. Сѣмето на раздора бѣ вече хвърлено, и рано или късно то неминуемо трѣбваше да произведе буря. 28 юли 1913 година е една черна дата за България и българската нация изобщо и за Македония въ частность. На тази дата политическото единство на българския народъ биде разрушено за втори пѫть слѣдъ Берлинския конгресъ, въ единъ моментъ, когато досущъ, както прѣзъ 1878 година, то бѣ получило образа на една почти напълно реализирана мечта. Македония, която за мигъ бѣ повѣрвала, че е дошълъ, най-послѣ, часътъ за нейното избавление отъ страшното робство, се видѣ паднала въ ново по-жестоко и по-тиранически подчинение. Разпокжсана немилостиво между своитѣ алчни съсѣди — сърби и гърци, лишена отъ политико-национална свобода, разорявана и обезлюдвана систематически, тая злощастна страна прѣдставляваше истински земенъ адъ.

X.

СРЪБСКОТО И ГРЪЦКО ИГО 1913—1915 ГОД.

Християнскитѣ потисници на Македония не оставиха на мѣстния българинъ поне оня минимумъ отъ човѣшки, национални и просвѣтни правдини, на които той се радваше дори и прѣзъ най-мрачната епоха на турския режимъ. Ето какво пише

за положението въ Македония единъ чужденецъ, който е посѣтилъ тая страна и който не може да се подозира въ пристрастие въ полза на българитѣ. На 28 мартъ 1914 година въ Московския в-къ „Руское Слово“ биде помѣстена слѣдната дописка отъ г-нъ В. Дарскій, бѣлградски кореспондентъ на вѣстника: „Ахилесовата пета на сръбската вжтрѣшна политика е административния произволъ въ Нова Сърбия. Това става до очевидность явно въ Скопие, тоя културенъ и икономически центъръ на сръбска Македония“ .... „Сръбскитѣ професори написаха цѣли томове, за да докажатъ, че Македония едва ли не масово е населена съ искони сърби, и все пакъ стана нужда слѣдъ войната да се въведе въ тази страна военно положение и изключителни драконовски закони“ .... „Тѣзи ограничения се явяватъ като най-хубави коментарии къмъ професорскитѣ кржгове относно етнографическия съставъ на македонското население. „Освободителитѣ“ се боятъ отъ освободенитѣ, и всесилната полиция — тайна и явна, постави своята ржка на всички жизнени артерии на страната, като влива съ това незабѣлѣзано и постепенно отровата на безправието и личното усмотрѣние“ .... „За сега военнитѣ власти по единъ най-грубъ способъ осжществяватъ идеята за асимилация на македонското население съ сръбската народность“.

И тъй, почтениятъ руски кореспондентъ твърдѣ правилно е схваналъ насилническия и безправенъ режимъ на новитѣ господари на Македония, и то, въ единъ голѣмъ градъ като Скопие, който често се спохожда отъ чужденци. Но г. Дарский не е можалъ да надникне и да види, какво се върши въ затънтенитѣ македонски села и паланки, далечъ отъ голѣмитѣ центрове, далечъ отъ нескромнитѣ погледи на чужденцитѣ. Ако бѣ му се удало да прѣброди всички кжтове на поробената страна, да влѣзе въ непосрѣдствено общение съ широкитѣ народни маси и да чуе разказитѣ за тѣхнитѣ неизказани болки, благородниятъ русинъ не би намѣрилъ достатъчно силни изрази, за да заклейми виновницитѣ за грознитѣ ужаси, на които бѣ подхвърлено нещастното население.

Рѣдко народи сж изпадали въ такова трагично положение, въ каквото се намѣриха слѣдъ Букурешкия миръ македонскитѣ българи. Не имъ се позволява да откриватъ училища, въ които тѣхнитѣ дѣца да се учатъ на родна книга; не имъ се позволява да иматъ свое духовенство, нито свои храмове. Нѣщо повече: както подъ гръцко, така и подъ сръбско владичество, на македонския българинъ се забранява даже да назовава открито своята народность. Тукъ го третиратъ като българогласенъ елинъ; тамъ каратъ го съ огънь и мечъ да се обявява за правъ сърбинъ. Въ гръцка Македония — въ хубавитѣ български пакрайнини: Леринъ, Емборе, Воденъ, Костуръ, Кукушъ и др. всички български черкви и параклиси бидоха затворени. Нито едно българско училище не бѣ оставено. Всички български книги биватъ унищожавани, даже училищнитѣ архиви. Прѣзъ февруари 1914 год. гръцкитѣ власти въ Солунъ унищожиха архивитѣ и библиотекитѣ на българскитѣ гимназии въ тоя градъ, които разполагаха съ много томове книги на разни езици. Свещеницитѣ по българскитѣ села сж натоварени да държатъ редовно всѣка недѣля въ църква

проповеди въ смисъль, че населението било отъ гръцко произхождение, но отпослѣ насилствено побългарено отъ Екзархията и комититѣ, и че никой не трѣбва да приказва на тоя „варварски“ български езикъ, а е длъженъ да си служи само съ гръцки. Строго е забранено на селянитѣ да се поздравляватъ по български. Нарушителитѣ на тия и подобни заповѣди се подлагатъ на нечувани изтезания отъ гръцки банди. Даже българитѣ-католици, които се ползуватъ съ покровителството на нѣкои велики сили, биватъ прѣслѣдвани отъ гръцкитѣ власти най-брутално. Така на 11 май 1914 год. въ Енидже-Вардаръ гръцки офицери и войници, начело съ М. Пападопулосъ, влѣзоха въ българската черква въ врѣме на богослужението, биха мнозина и на края арестуваха трима свещеници, пѣвцитѣ и 15 богомолци. По поводъ на това диво насилие, солунскиятъ униятски български владика Епифаний Шановъ отправи на слѣдния день единъ енергиченъ протестъ до генералъ-губернатора Софулисъ.

Участьта на нашитѣ сънародници въ другата половина на Македония, тамъ, дѣто се намиратъ Битоля, Охридъ, Скопие, Щипъ и много други крѣпости на българщината, не е по-добра. И тукъ българскитѣ училища бидоха затворени; българскитѣ дѣца се каратъ насилствено да посѣщаватъ сръбскитѣ училища. При произнасяне всѣка българска дума ученицитѣ биватъ смазвани съ бой отъ своитѣ учители. Прѣслѣдватъ се и българскитѣ фамилни окончания. На българитѣ е забранено да носятъ открито своето национално име, да приказватъ и да се молятъ Богу на своя майчинъ езикъ. За да могатъ да господствуватъ надъ една чужда тѣмъ страна и за да задушатъ протеститѣ на недоволното население, сърбитѣ наскоро слѣдъ Букурещкия миръ въведоха тамъ изключителни закони. На 21 септември 1913 година въ Бѣлградъ бидоха публикувани така наречените „Наредби за обществената безопасностъ въ новитѣ земи“. Тѣзи наредби бѣха прѣдназначени да облѣкатъ въ легална форма една система на грозно потисничество и то спрѣмо едно население, за което тѣ на всеуслишание тржбѣха, че било сръбско. Ето и самитѣ наредби.

НАРЕДБИ.

ЗА ОБЩЕСТВЕНАТА БЕЗОПАСТНОСТЬ ВЪ НОВИТѢ СРЪБСКИ ЗЕМИ.

Чл. 1. Държавната полицейска власть при недостатъкъ отъ редовни органи за обезпечаване личната и имотна свобода и безопасность, има право да поиска отъ военното управление нужднитѣ войски за запазване реда и спокойствието. Военното управление е длъжно да удовлетворява веднага тѣзи искания, а полицейската власть да увѣдомява за това министра на вжтрѣшнитѣ работи.

Чл. 2. Ако нѣкой се опита да се опълчи срѣщу държавната власть, само за такова опитване ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ отъ 5 години.

За доказателство на това прѣстжпление ще послужи рѣшението на полицейската власть, което ще се обяви въ респективната община.

Ако 10 дни слѣдъ обявяването на това рѣшение непокорникътъ откаже да

се прѣдаде, може да бѫде убитъ отъ всѣки държавенъ служитель, чиновникъ или военень.

Чл. 3. Ако обявениятъ съ полицейско рѣшение за непокорникъ направи каквото и да е прѣстѫпление, ще се накаже съ смърть, а ако самъ се прѣдаде на властитѣ, наказанието му ще се намали на крѣпостенъ затворъ отъ 10 до 20 години и то, ако сѫдътъ намѣри за умѣстно.

Чл. 4. Ако въ нѣкоя община се забѣлѣжатъ нѣколко случая на непокорници, и послѣднитѣ въ единъ срокъ отъ 10 дни слѣдъ полицейския позивъ не се повърнатъ по домоветѣ си, полицейската власть има право да прѣсели семѣйствата имъ тамъ, кѫдѣто намѣри за умѣстно.

Сѫщо така да се прѣселятъ и обитателитѣ на ония кѫщи, въ които сѫ укривани въоржжени хора или въобще прѣстѫпници.

За начина на прѣселванието, което трѣбва да се извърши веднага, началникътъ ще донася на окржжното управление.

Министърътъ на Вѫтрѣшнитѣ работи, ако намѣри за умѣстно, има право да отмѣни прѣселванието.

Чл. 5. Ако прѣселенитѣ по заповѣдь на Окржжното Управление лица се завърнатъ на по-раншното си мѣсто безъ разрѣшение отъ Министра на Вѫтрѣшнитѣ Работи, ще се наказватъ съ затворъ до три години.

Чл. 6. Ако за запазване безопасностьта въ нѣкои общини или околии се докара войска, издържката ѝ ще бѫде за смѣтка на общината или околията. За това се донася на окржжния управитель.

Въ случай че редътъ се възстанови въ едно скоро врѣме и прѣстѫпницитѣ се заловятъ, Министрътъ на Вѫтрѣшнитѣ Работи има право да освободи околията или общината отъ тѣзи разноски.

Ако Министърътъ намѣри за умѣстно, може да отмѣни горното и въ други случаи.

Чл. 7. Който безъ позволение отъ окржжнитѣ или полицейски власти носи оржжие у себе си или го крие въ кѫщи и други здания и мѣста, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ до 5 години или съ затворъ най-малко 3 мѣсеца.

На сѫщото наказание подлежи и оня, който безъ разрѣшение отъ полицейскитѣ власти продава оржжие или муниции.

Чл. 8. Който употрѣби, каквито и да сѫ избухвателни вещества, знаейки, че това е опасно за живота или чуждата собственость, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ до 20 години.

Чл. 9. Който приготовлява избухвателни вещества или упѫтва, какъ да се приготовляватъ, или знае, че има нѣкѫдѣ такива прѣдназначени за нѣкое злочинтство, съгласно чл. 8, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 10 години.

Чл. 10. Който, освѣнъ съ намѣрение да попрѣчи на нѣкое злочинство, приема, пази или прѣнася прѣдназначено за злодѣйства избухвателни вещества, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ отъ 5 години.

Чл. 11. Който употрѣбява безъ лоша умисъль каквото и да е избухвателно вещество, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ отъ 5 години.

Чл. 12. 1) Който съзнателно поврѣжда улицитѣ, пѫтищата, или площадитѣ отъ което би послѣдвала опасность за живота или здравето на хората, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 15 години.

Който е извършилъ това неумишлено, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ до 5 години.

2) Ако причинителътъ на това е създалъ опасность за живота или здравето на много хора, или вслѣдствие на това се е причинила смъртьта на много хора — и това е могло да се прѣдвиди — ще се наказва съ смърть или крѣпостенъ затворъ до 20 години. Ако това е неумишлено, причинителътъ ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 10 години.

Чл. 13. 1) Който се опита да поврѣди желѣзния пѫть или съобщенията, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 20 години. Ако това се направи неумишлено, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 10 години.

2) Ако причинителътъ на това е създалъ опасность за живота на много хора, или вслѣдствие на него се е причинила смъртьта или нараняването на много хора, ще се наказва съ смърть или крѣпостенъ затворъ до 20 години.

Чл. 14. Който извърши поврѣда на телеграфнитѣ или телефонни съобщения, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 15 години.

Който извърши това неумишлено, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 5 години.

Чл. 15. Който прикрива въоръжени хора или въобще прѣстѫпници, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 10 години.

Чл. 16. Оня, който, знаейки нѣкой злочинецъ, не го съобщи на властитѣ, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 5 години.

Чл. 17. Който агитира или подтиква къмъ непокорство спрѣмо обществения строй, законитѣ или законнитѣ наредби, или възстава противъ държавната или общинска власть или служители, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 10 год. или най-малко съ затворъ отъ 6 мѣсеца.

Ако това нѣма никакви послѣдици, наказанието може да се намали на 3 мѣсеца.

Чл. 18. Който нападне, при изпълнение служебнитѣ му обязности, или съ дѣла и сила възстане срѣщу нѣкой държавенъ и общински служитель или чиновникъ, натоваренъ да изпълни закона или да приложи сѫдебно рѣшение, или наредби на държавната, общинска или полицейска власть, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 10 години, или най-малко съ 6 мѣсеца затворъ, — въ каквато и малка мѣрка да бѫде прѣстѫплението му.

Сѫщото наказание ще се отсѫжда и за нападение срѣщу помощницитѣ на чиновника и служителя, или срѣщу повиканитѣ за специални цѣли вѣщи лица.

Ако нападението се извърши, когато чиновницитѣ не изпълняватъ службата си, ще се наказва съ затворъ до 2 години.

Чл. 19. Ако горнитѣ злочинства се извършатъ отъ група сдружени хора, ще се наказватъ съ крѣпостенъ затворъ до 15 години. Съучастницитѣ, които извършатъ изброенитѣ по-горѣ прѣстжпления спрѣмо длъжностнитѣ лица, ще се наказватъ най-тежко, а ако и това се окаже малко, могатъ да се осждятъ на крѣпостенъ затворъ 20 години.

Чл. 20. Който събира чета противъ държавата или за отпоръ срѣщу държавнитѣ власти, ще се наказва съ 20 годишенъ крѣпостенъ затворъ.

Чл. 21. Съучастницитѣ на бунтовници или чети, които биха се възпротивили съ оржжие срѣщу сръбскитѣ войски, или държавнитѣ и общински чиновници и служители, ще се наказватъ съ смъртъ или най-малко съ 10 годишенъ крѣпостенъ затворъ.

Чл. 22. Само за събирането на бунтующи се групи, които при поканата на държавни или общински власти не се разпръснатъ, провинилитѣ ще се наказватъ съ затворъ до 2 години.

Чл. 23. При постройката на пжтища, или изобщо при извършването на каквито и да е държавни, общински и селски работи, ако се явятъ подстрекатели, които да подканватъ къмъ безработие или ако сами не искатъ да работятъ нищо, или не искатъ да работятъ тамъ или така, както имъ се каже, ако и слѣдъ напомнянето отъ страна на властитѣ останатъ непослушни, ще се накажатъ съ затворъ отъ 3 мѣсеца до 2 години.

Чл. 24. Който войникъ или гражданинъ, подлежащъ да се яви подъ знамената, възразява и не слѣдва позива или откаже да послуша военнитѣ старѣйшини, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ до 5 години или съ затворъ най-малко 3 мѣсеца.

Който това направи въ мобилизационно или военно врѣме, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ до 20 години.

Който сръбски войникъ помогне нѣкому или самъ побѣгне отъ войската, а сжщо и който подмами нѣкой сръбски поданикъ, или го заведе при подмамващитѣ къмъ чужда войска хора, ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ 10 години.

Ако това се извърши въ мобилизационно или военно врѣме, наказанието ще бжде смъртъ.

Чл. 25. Който освободи находящe се подъ надзоръ или осждено лице, или прѣдадено на нѣкой чиновникъ или служитель да го надзирава или пази подъ стража или да го съпроводи нѣкждѣ — и го изтръгне отъ надзора на въпросния служитель и го освободи, ще се наказва съ крѣпостенъ затворъ до 15 години.

Ако това се извърши отъ организирана група, всѣки участникъ ще се накаже съ крѣпостенъ затворъ отъ 3 до 5 години.

Чл. 26. Окржжниятъ Управитель има право отъ свое име да прѣдпише полицейски наредби за запазване личната и имотна безопасность. Той ще опрѣдѣли наказанието за противящитѣ се или провинили лица.

Наказанието може да бѫде затворъ до 3 години или парична глоба до 1,000 динара.

Издадената отъ окрѫжния управитель наредба влиза въ сила веднага, но окрѫжният управитель е длъженъ да я съобщи и изпрати веднага на Министра на Вѫтрѣшнитѣ дѣла за свѣдѣние и одобрение.

Чл. 27. Означенитѣ въ настоящата наредба прѣстѫпления да се разглеждатъ прѣди всички други дѣла отъ сѫдилищата и да се извършватъ по възможность най-бърже.

Подведенитѣ подъ отговорность за отбѣлѣзанитѣ въ настоящата наредба прѣстѫпления лица ще бѫдатъ задържани въ прѣдварителния затворъ до окончателното разглеждане на дѣлото. Въ единъ срокъ отъ три дена окрѫжният сѫдъ ще изпрати рѣшението за окончателно произнасяне по него отъ страна на Главния сѫдъ, който незабавно ще пристѫпи къмъ това.

Чл. 28. Влѣзлиятъ въ сила отъ 18/VIII 1913 година Законъ за залавяне и унищожаване разбойницитѣ отъ 12/VII 1895 година важи, доколкото не е измѣненъ отъ настоящата наредба, за новоприсъединенитѣ области.

Чл. 29. Нареждания по параграфъ 92, 93, 95, 96, 97, 98, 302[6] 302, 303[г] (колкото се отнася до § 302[6] и в) 304, 306 и 360 точка 3 на Наказателния законъ, която не съотвѣтствува на настоящата наредба, не важатъ.

Чл. 30. Настоящата наредба не отмѣнява нареждания на § 34 отъ Военно-Наказателния Законъ, въ връзка съ § 4 на сѫщия законъ, §§ 52 и 69 отъ Военно-Наказателния Законъ, § 4 отъ сѫщия законъ, които не важатъ за гражданскитѣ лица.

Чл. 31. Настоящата наредба влиза въ сила отъ деня, когато ще я подпише Краля и ще се обнародва въ сръбскитѣ вѣстници.

Прѣпорѫчваме на нашия Министерски Съвѣтъ да обяви тази наредба и бди за нейното изпълнение; заповѣдваме на властитѣ да се рѫководятъ по нея, а на всички и на всѣки да ѝ се покорява.

21 септемврий 1913 год.

Бѣлградъ

ПЕТЪРЪ.

Македония се обърна на страшно мѫчилище. Всички, които дръзнѣха да се назовавать българи, биваха затваряни, малтретирани и убити. Цѣли български села и градове бидоха опожарени. Книгата на професоръ Милетичъ, брошурата на професоритѣ при Софийския университетъ, книгата на гимназиалния учитель Гърличевъ и др. съдържатъ една малка часть отъ гръцкитѣ и сръбски жестокости. Тѣ даватъ една безусловно вѣрна малка страничка отъ живота на българитѣ въ Македония, на които сѫ отнети всички училища, всички черкви,

всички права, и даже честьта на майкитѣ, женитѣ и сестритѣ имъ. Голѣма часть отъ гръцкитѣ жестокости сѫ констатирани и отъ Карнегиевата анкетна комисия въ доклада ѝ „Enquête dans les Balkans", Paris 1914 год. Въ сръбска Македония тая комисия не е била допусната навсѣкѫдѣ.

Грознитѣ факти, които намираме въ горѣпосоченитѣ книги, илюстриратъ по единъ несъмнѣнъ начинъ изтрѣбителната политика на сърбри и гърци, и то въ една страна, за която тѣ претендиратъ, че е тѣхна, и спрѣмо едно население, което тѣ смѣтатъ за свое. Очевидно дѣлата имъ не хармониратъ съ тѣхнитѣ думи, и заключението, което всѣки разуменъ човѣкъ може да направи, не е въ тѣхна полза.

Ние ще си позволимъ да изброимъ само опожаренитѣ отъ гърци и сърби български села въ Македония, за които споменува Карнегиевата анкета. Ето тия села:

I. ОПОЖАРЕНИ БЪЛГАРСКИ СЕЛА ВЪ ГРЪЦКА ТЕРИТОРИЯ.

Солунска околия. Български села, изгорѣни отъ гърцитѣ: Неговань, Равна, Богородица.

Зиляховска околия: Скрижево, Либяхово, Калапотъ (отчасти), Алистратъ (отчасти) и Гюреджикъ.

Кукушка околия. 40 български села изгорѣни отъ гърцитѣ: градъ Кукушъ, 1846 кѫщи, 612 дюкяни, 6 воденици; Хаджиларъ (70), Алихаджаларъ (50), Голябаше (40), Саламаново (15), Амбаръ-къой (35), Караджа-Кадаръ (25), Ачаклишъ (15), Сеслово (30), Стрезово (20), Шикиркя (15), Ирекли (20), Грамадна (100), Алексово (100), Морарци (350), Рошлово (40), Мотолово (250), Планица (отчасти), Нѣманци (40), Постоларъ (35), Женско (45), Куджумарли (30), Биглирия (18), Казаново (20), Драгомирци (115) отчасти, Гавалянци (45), Крецово (45), Михаилово (15), Калиново (35), Чигунци (35), Хърсово (50), Ново-село (20) отчасти, Маловци (20), Вригитурци (15), Гарбашелъ (30), Хайдарли (10), Даутли (18), Щемница (40), Раяново (150) отчасти, Гола (15). Всичко 4,725 сгради.

Дойранска околия. 11 български села, изгорѣни отъ гърцитѣ: Акѫнджали (150), Дурбали, Николичъ, Патаросъ, Сурлево, Попово, Хасанли, Брестъ, Владая, Димонци, Ратарци.

Демиръ-Хисарска околия. Петь български села изгорѣни отъ гърцитѣ: Крушово (800), Кърчево (180), Цървища (170), Германъ (80) и Джума Махала[1]).

Сърска околия. 6 български села, изгорени отъ гърцитѣ: Дутли (100), Орѣховецъ (130), Дрѣново, Мъкленъ, Фращенъ, Баница (120).

Гевгелийска околия. 15 български села и 3 влашки села изгорѣни отъ гърцитѣ, а двѣ между тѣхъ отъ сърбитѣ: Сехово, Шлопенци, Мачуково, Смолъ, Баялци, Мързенци, Оршовица, Смоквица, Балинци, Брайковци, Костурино, Мойне, Стояково, Фурка, Охани, Хума и Лунгунца (влашко).

[1]) Вмѣсто Крушово, което не е изгорено, трѣбва да се чете Горно-Броди (Сѣрско), брояще 1,000 кѫщи, отъ които сѫ изгорѣни повече отъ 800. (Б. Н.)

II. БЪЛГАРСКИ СЕЛА, ИЗГОРѢНИ ВЪ СРЪБСКА ТЕРИТОРИЯ.

Тиквешка околия. 5 български села изгорѣни отъ сърбитѣ: Неготино (800), Камендолъ, Горно-Дисанъ, Хасково, Кавадарци (15) отчасти и др.

Кочанска околия. Три български села изгорѣни отъ сърбитѣ: Злетово, Безиково, Прѣсѣка и др.[1])

„Числото на селата, които фигурират въ тази листа (съ опожаренитѣ въ българска територия, които не цитирахме) е 161 и числото на изгорѣнитѣ кѫщи е около 14,480. Ние считаме, че гърцитѣ, въ течение на втората война, сѫ изгорили не по-малко отъ 16,000 кѫщи".[2])

Другитѣ жестокости на сърби и гърци въ Македония — малтретирания, арести, изнасилвания, убивания и пр., — които описватъ почтенитѣ автори на горѣцитиранитѣ издания, сѫ многобройни и мѫчно могатъ да се вмѣстятъ въ такъвъ единъ мемоаръ. Нека слѣдъ всичко това безпристрастниятъ четецъ направи самъ заключението си и ни каже, допустимо ли е населението на тая страна, къмъ което сърби и гърци се отнасятъ тъй жестоко, и къмъ което тѣ прилагатъ една политика на изтрѣбление, — може ли това население да се смѣта сръбско или гръцко?

Населението въ Македония чрѣзъ своята Революционна Организация се опита да реагира противъ тоя тиранически режимъ на своитѣ нови потисници.

Пръвь въоржженъ протестъ противъ сръбското владичество, два мѣсеца слѣдъ Букурещкия договоръ, бѣ възстаническото движение въ Охридъ, Струга и Дебъръ. Сръбскитѣ гарнизони бѣха прогонени отъ поменатитѣ градове, и за извѣстно врѣме бѣ установена въ тѣхъ българска революционна власть. Слѣдъ кръвопролитна битка между възстанницитѣ и редовна сръбска войска, съпротивата на първатѣ бѣ сломена, и тѣ се оттеглиха въ Албания.

Сърбитѣ владѣеха Македония три години. Първата работа на Организацията прѣзъ това врѣме бѣ да прѣцѣни новонастѫпилитѣ събития, да се ориентира въ положението и съобразно съ това да нагоди своята нова бунтовническа дѣйность. Революционни дружини обикаляха селищата въ своитѣ околии, за да повдигнатъ духа на измѫчваното население, да му вдъхнатъ вѣра въ бѫдещето, да възобновятъ комитетитѣ и да ги поставятъ въ връзка едни съ други и съ Централния комитетъ. Прѣзъ сѫщото врѣме населението въ Македония оказваше пасивна съпротива на сръбския режимъ. Голѣма часть отъ свиканитѣ въ сръбската войска македонци не се явиха и се укриха. Закаранитѣ насила въ Крагуевацъ новобранци не пожелаха да положатъ клетва въ името на краль Петра, за която дързость тѣ злѣ си изпатиха: мнозина отъ тѣхъ бѣха избити, а останалитѣ живи бѣха пръснати по всички сръбски полкове. И въ завладѣната отъ Гърция Маке-

[1]) Dotation Carnegie pour la paix internationale. Enquête dans les Balkans, Paris, 1914, p. 323—324.

[2]) Ibid, p. 322).

дония голѣмъ е броятъ на избѣгалитѣ въ Америка, за да не служатъ въ гръцката армия, като не смѣтаме хилядитѣ бѣжанци, които избѣгаха въ България.

Настжпи общоевропейската война. Поради неотстжпчивостьта на сърби и гърци по Македонския въпросъ, България биде заставена да се намѣси въ тая всесвѣтска война, за да освободи своитѣ родни братя и да обедини българското племе. Въ тази трета война на България за Македония, вземаха доброволно участие около 80,000 македонски българи въ редоветѣ на българската армия. Революционната Организация съ своитѣ чети и партизански отряди принесе и прѣзъ тази война голѣма услуга на българското военно командуване чрѣзъ нападане сръбски постове, влизане въ сражение съ малки неприятелски войскови части, чрѣзъ скжсване телеграфни и телефонни жици, свързващи градоветѣ и военнитѣ сръбски постове и пр.

Отъ всичко казано до тукъ за Вжтрѣшната Революционна Организация става ясно, че тя въ продължение на четвъртъ вѣкъ бѣ мощенъ факторъ за сждбата на македонското население. Плъть отъ плътьта на това население, тя бѣ държава въ държава, и съ своя голѣмъ авторитетъ държеше въ респектъ официалната власть, чиито своеволия ограничаваше, а много пжти и съвсѣмъ осуетяваше. Съ своитѣ революционни мрежи тя обхвана цѣла Македония и навсѣкждѣ намираше приемъ. Самото население свърза сждбата си съ тая на Организацията и нейнитѣ редове се пълнѣха съ българи отъ села и градове. Вжтрѣшната Революционна Организация, — това е цѣлото македонско население, организирано за отбрана противъ своитѣ изтрѣбители господари. Обстоятелството пъкъ, че Вжтрѣшната Организация, както е извѣстно на цѣлъ свѣтъ, е дѣйствувала винаги като българска организация, най-краснорѣчиво показва, че населението на тая страна е тоже българско. Инакъ Организацията не би могла да вирѣе, нито пъкъ да прояви ония чудни и крупни дѣла, за които говорихме по-горѣ, и които признаватъ за такива и всички чужденци, запознати съ Революционната Организация. Не такова е, обаче, отношението на сърби и гърци спрѣмо македонското население. Гръцката пропаганда въ Македония сжществува отъ дълго врѣме; но чрѣзъ нея Гърция не можа да асимилира и да елинизира населението, което си остана българско. Сжщо много пжти сж били изпращани прѣзъ разни врѣмена и чети отъ свободна Гърция и Сърбия, (мѣстни сръбски и гръцки чети никога не е имало), но тия чети, разбойнически и безъ никакъвъ идеалъ, не можаха да вирѣятъ въпрѣки подкрѣпата на турското правителство, защото нѣмаха съчувствието на македонското население, което бѣ и си остава чуждо за тѣхъ.

За настроението на това население спрѣмо сърби и гърци, които то смѣта за натрапници и потиснници показва и слѣдния прѣсенъ фактъ: когато въ края на миналия септември и началото на октомври въ Македония се настаниха сръбски и гръцки власти, повече отъ 10,000 души бѣжанци — мжже, жени и дѣца, — напуснаха своитѣ огнища и намѣриха прибѣжище въ България.

Друго важно явление, което очебийно показва българския характеръ на

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Македония, е грамадната македонска емиграция въ България, която достига до 200,000 души. Тия чеда на Македония, прокудени отъ своитѣ угнетители или заставени поради жестокоститѣ и прѣслѣдванията на властитѣ — по-рано турска, а напослѣдъкъ гръцка и сръбска — да напуснатъ масово, както видѣхме по-горѣ, своитѣ огнища прѣзъ разни врѣмена, — тия емигранти не отиваха нито въ Гърция нито въ Сърбия, а потърсиха прибѣжище въ България, кждѣто тѣ се чувствуватъ като у дома си, въ родна срѣда, между свои едноплеменни братя. Тия многобройни емигранти македонци, мнозина отъ които съ високо образование, дадоха на България въ продължение на послѣднитѣ 40 години голѣмъ контигентъ служители въ всички отрасли на държавното управление. Така: 1) Въ сръбско-българската война, 1885 г., освѣнъ македонцитѣ, които сж били като редовни войници, имаше и доброволци отъ разнитѣ краища на Македония — 404; 2) Министри македонци — 8; 3) На дипломатическа служба (пълномощни министри, консули и I-ви легационни секретари) 13; 4) Депутати, освѣнъ ония, които сж участвували въ Великитѣ народни събрания — 54; 5) Владици — 11; 6) Професори — 12; 7) Учени, писатели и публицисти — 85; художници, скулптори, музиканти — 32; 9) висши чиновници по просвѣщението — 24; 10) висши магистрати — 96; 11) по-видни лѣкари — 70; 12) инженери — 32; 13) офицери на дѣйствителна служба — 293; 14) запасни офицери — 462 или всичко 755. Отъ тѣхъ — 8 сж генерали, полковници — 31 и подполковници — 56; 15) учители до 1911 година — 568; 16) свещеници — 96: подиръ послѣднитѣ войни, много учители и свещеници избѣгали отъ Македония, увеличиха твърдѣ много числото на учителитѣ и свещеницитѣ македонци въ България; 17) други чиновници и служащи въ държавни учрѣждения — 980; 18) въ изборни учрѣждения — 398.

XI.

СВИДѢТЕЛСТВА НА ЧУЖДИ УЧЕНИ СЛѢДЪ БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕСЪ.

Македония смѣтатъ за българска страна и населението ѝ българско и много учени европейци отъ най-ново врѣме, които сж обиколили напослѣдъкъ тая страна. Ето мнѣнието по тоя въпросъ на нѣкои отъ тѣхъ:

„Сегашна България, въ означенитѣ отъ Берлинския конгресъ граници, завзема една повръхность отъ 65 хиляди кв. клм. и обгръща 2 милиона жители; най-малко сжщо толкозъ българи се намиратъ въ сестрата-область източна Румелия, въ Македония, въ Одринския валяетъ и даже въ Ромжния".[1])

„Отъ политическа гледна точка подъ името България означаватъ: 1) Княжеството, установено чрѣзъ Берлинския договоръ, между Дунава и Балкана, съ столица София. 2) Групата, образувана отъ тази провинция, и автономната область

[1]) Erdic. En Bulgarie et en Roumélie, Paris 1885.

Източна Румелия, съединени вслѣдствие революцията, извършена прѣзъ септември 1885 година въ Пловдивъ. Съ тази група, именно, ние ще се занимаваме тукъ; но добрѣ е да забѣлѣжимъ, че тя не обема още всички българи, тя оставя вънъ българитѣ отъ Македония и западна Румелия, — прѣдопрѣдѣлени, вѣроятно, да бждатъ обединени нѣкой день съ тѣхнитѣ освободени братя, — българитѣ отъ Добруджа, отстжпена на ромжнитѣ отъ Берлинския конгресъ, и тѣзи отъ Пиротския, Нишкия и Врански окржзи, които Берлинскиятъ конгресъ даде на Сърбия".[1])

„Създавайки велика Санъ-стефанска България, Русия бѣше рѣшила почти окончателно Източния въпросъ, зарадъ което приятелитѣ на човѣчеството трѣбваше да й ржкоплѣскатъ. Почти всичкото българско население бѣше обединено и освободено. България образуваше една държава отъ около 5 милиона жители, достатъчно силна, за да се развива и да се защищава, и въ всѣки случай, нѣмаща нужда да проси помощь отъ чужбина, зя да постига своя идеалъ. Това бѣ единъ значителенъ резултатъ."[2])

„Македония, тъй разграничена, граничи на югъ съ Тесалия, отъ която е отдѣлена посрѣдствомъ знаменитата Темпийска долина и старитѣ Камбунски планини, на западъ чрѣзъ Албания, отъ която е отдѣлена посрѣдствомъ Пиндъ и Грамосъ, на сѣверъ отъ веригата Шаръ-планина, южния край на Сърбия и на Княжество България. На изтокъ, като се почне отъ Демиръ Капу, границата е по-добрѣ очертана: тя е образувана отъ Родопитѣ, които отдѣлятъ Македония отъ Източна Румелия и Тракия, и стигатъ до Порто-Лаго, срѣщу островъ Тасосъ. Съ тѣзи естествени граници, Македония затваря едно пространство отъ около 90 до 100,000 квадр. километри, и може да се равнява, по пространство, на 1/6 отъ Франция" . . . „Българитѣ сж именно, които съставляватъ въ Македония истинско прогресивното население, благадарение на разселването, което е станало въ края на XVIII и въ началото на XIX столѣтие."[3])

„Българскиятъ народъ заема по настоящемъ тази часть отъ Балканскиятъ полуостровъ, която е означена въ древностьта съ имената Мизия, Тракия и Македония."[4])

„Най-важната група българско население, вънъ отъ границитѣ на княжеството, е тази въ Македония, относно която прѣцѣнкитѣ вариратъ между 1 и 2 милиона и за която може да се приеме една срѣдна цифра отъ 1,500,000 души"[5])

. . . „Но, между тѣзи, които, живѣятъ вънъ отъ княжеството, ние трѣбва особено да споменемъ българитѣ, които обитаватъ Македония, понеже ги наброяватъ до 2,000,000. Знае се, че тази провинция принадлежи многажди на България, която единствено би могла да прѣдяви права, за да изисква притежанието й.

---

[1]) Louis Léger. La Grande Encyclopédie, I. 8, p. 400: Bulgarie.
[2])Laveleye. La Péninsule des Balkans. Bruxelles, 1886, Tome II, p, 101.
[3]) Castonnet des Fosses. La Macédoine et la politique de l'Autrche en Orient. Lyon, 1889 p. 7 et 17.
[4]) Leon Lamouche. La Bulgarie dans le passé et le présent, Paris 1892 p. 53.
[5]) ibid. p. 140.

Сърбия, обаче, ако може за това да се вѣрватъ извѣстни сръбски автори съ една заинтересована автентичность, трѣбвало да бѫде едничката сузеренна нация на Македония, чието население, споредъ тѣхъ е отъ сръбската раса, нѣщо, което не е доказано.

Оставатъ гърцитѣ съ своитѣ произволни ревандикации, надминаващи често границитѣ на разума и на справедливостьта"[1]).

„На коя страна ще бѫде успѣха? Отговорътъ за мене не би могълъ да бѫде съмнителенъ, и за това азъ винаги се връщамъ къмъ тѣзи три славянски думи, които научихъ въ моята обиколка по Македония: „Я съмъ българинъ". Македонскитѣ славяни се наричатъ българи: Струга е българска, Охридъ—български, български е сѫщо Рѣсенъ. Косовскиятъ вилаетъ може още да бѫде бойно поле между българи и сърби, но въ Битолския вилаетъ, българитѣ знаятъ добрѣ, че иматъ вече само единъ неприятель, и този неприятель е гъркътъ"[2]).

„Екзархиститѣ българи сѫ повече отъ 200,000 въ Скопската епархия срѣщу 45 сърби, гърци и патриаршисти власи"[3]).

„Очевидно, българитѣ сѫ най-многобройни въ Македония и тѣхната раса тамъ се е развила въпрѣки гърцитѣ: тѣ иматъ други свои противници у сърбитѣ, които, сѫщо отъ славянска раса, претендиратъ, че българското население въ Македония нѣма друго българско, освѣнъ името. Сърбия е отворила сѫщо сръбски училища, но трѣбва да се признае, че вънъ отъ стара Сърбия (която обгръща часть отъ Скопския виляетъ, по продължение на сръбската граница), сръбскитѣ училища нѣматъ успѣхъ. Впрочемъ, единъ твърдѣ забѣлѣжителенъ фактъ, по настоящемъ, е, че възстанницитѣ щадятъ редовно живота и имота на сърбитѣ и ги считатъ като съотечественици"[4]).

„Конституционна и наслѣдствена монархия подъ сюзеренитета на Високата Порта, Българското кияжество притежава, както вече казахме, 3,733,000 жители (1900). Но българската раса надминава значително политическитѣ граници; тя брои многобройни прѣдставители въ горна Албания и Тракия и образува най-голѣмата часть отъ населението въ Македония" [5]).

„Излъгано въ своитѣ надежди, толкозъ по-жестоко, че тѣ бѣха за моментъ реалность; разпръснато и разпокъсано споредъ интереситѣ на великитѣ държави, Българското княжество стѫпваше въ живота при най-трудни обстоятелства; такова, каквото го бѣха скроили дипломатитѣ въ Берлинъ, то бѣше единъ географически и етнографически парадоксъ. То далечъ не обединяваше всички българи, най-голѣмата часть отъ които оставаше подъ турско иго" [6],.

---

[1]) Dupuy Peyou. La Bulgarie aux Bulgares, Paris, 1896 p. 126.
[2]) Victor Berard. La Turquie et l'Hellénisme contemporain. Paris. 1897 г. p. 222.
[3]) „Gaulis, Bulgarie et Macédoine Paris 1902, T. 6, p. 86 Срв. и p. p. 75-77.
[4]) Gaston Routier, La Question Macédonienne, Paris 1903 p. 205.
[5]) Leblond. Affaires Balkaniques. Affaires Turques. Paris, 1903. p. 40.
[6]) René Pinon. Trente ans d'indépendance. La force bulgare. Paris T. 43, p. 828 de Revue des Deux Mondes.

„Българитѣ заематъ България, източна Румелия и най-голѣмата часть отъ Македония, гдѣто сѫществуватъ само рѣдки островчета отъ турско население".[1])

„Въ езиково отношение цѣлата Македония трѣбва да се отнесе къмъ България, а не къмъ Сърбия" [2]).

„Въ Одринския вилаетъ и въ Македония наброяватъ 1,800,000 българи" [3]).

„Моето твърдѣние, че македонцитѣ се считатъ българи, намира своето едногласно потвърждение у всичкитѣ пѫтешественици, и не само у тѣзи, които сѫ посѣтили Македония въ неотдавнашно врѣме, но и у по-прѣдишнитѣ. Увѣренията на сърбитѣ, че неотдавна е присвоено названието българи за селското население на Македония, прѣдставляватъ отъ себе си най-чиста измислица. Наистина, прѣзъ врѣме на моитѣ пѫтувания по Македония въ 1886, 1889 и 1890 г. г., азъ срѣщнахъ нѣкои българи, които ми говорѣха, че сѫ гърци, защото хранѣха симпатии къмъ гърцитѣ, но азъ не срѣщнахъ нито едного, който би нарекълъ себе си сърбинъ. Чисти сърби, съ изключение на емигрантитѣ въобще, съвършено нѣма по цѣлата Македония на югъ отъ сръбската граница и Шаръ-планина". Густавъ Вайгандъ" [4]).

„Извѣстно е, че Македония, по мнѣнието на всички френски, германски и английски географи, е една славянска и българска страна. Населението на Македония се разпрѣдѣля така:

1,172,000 българи.
190,000 гърци
63,000 куцо-власи.
12,000 албанци.

Има сърби въ стара Сърбия, нѣколко сърбомани въ сѣверо-западна Македония. Но нѣма сръбски елементи, които да оправдаватъ анексията на Скопие и Битоля къмъ Сърбия.

„Ако желаятъ да иматъ една вѣрна идея за правата на българитѣ, не трѣбва никога да се забравя, че тази велика България (Санъ-Стефанска България) е за тѣхъ това, което е за насъ Франция, таквазъ, каквато е бѣше направила революцията прѣди Консулството, т. е. пълното осѫществяване на националното единство, безъ неправда, безъ завоевания на чужда територия. Нищо, прочее, не озаконяваше анексията къмъ Сърбия: на Охридската каза, която брои 41,600 българи срѣщу 1,100 сърбомани; на Битолската каза (584 сърбомани срѣщу 98,800 българи), на града Дойранъ (160 сърбомани срѣщу 3,100 българи); нито даже на Скопската каза (5,800 сърбомани срѣщу 27,000 българи). Това, обаче, Сърбия рекламираше и това тя сполучи.

---

[1]) L. Lassence, lieutenant du 40-me régiment d'infanterie. A travers la Question d'Orient, Angoulème 1910 p. 14.

[2]) Нидерле. Makedonska Otazka, „Ceska Revue" 1911 г.

[3]) Guérin Songeon, Histoire de la Bulgarie, Paris, 1912.

[4]) Die Nationalen Bestrebungen der Balkan völker.. Лайпцигъ 1888 год.

Сжщото е и по отношение на Гърция. Вмѣсто да напада българската непрѣклонность, френската преса би трѣбвало да се документира по въпроса. Тя би схванала флагрантната неправда, която се състои въ пожертвуването на 43,400 българи отъ Леринската каза на 110 гърци; на 57,400 българи отъ Костурската каза на 11,075 гърци; на 47,000 българи отъ Сѣрската каза на 28,000 гърци; на 11,000 българи отъ Драмската каза на 3,8000 гърци. Тя би разбрала, че е чудовищно анексирането къмъ Гърция на Воденската каза, гдѣто живѣятъ 31,000 българи и нито единъ гръкъ!" [1])

Българска по своето население е Македния и споредъ г. г. Н. С. Державинъ, П. Н. Милюковъ, Georges Bousquet, H. N. Brailsford, Баучеръ, Братя Бъкстонъ и др.

„Прѣди 1873 год., наистина, гърцитѣ оспорваха Македония на славянитѣ. Но славянитѣ (сърби и българи) не бѣха помислили още да я оспорватъ помежду си. Радикалската българска и сръбска младежь, която проповѣдваше отъ 1860 до 1870 г., идеята за една федерация на южнитѣ славяни, приемаше, като единъ завѣщанъ и наложенъ отъ традицията фактъ, че населенията на Тракия и Македония бѣха толкозъ български, колкото и тѣзи на самата България". [2])

„Въ 1895—1896 г. сръбската официална статистика брои 157 училища съ 6,831 ученици и 238 учители и учителки. За отбѣлѣзване е, обаче, че 80 отъ тѣзи училища, съ 3,958 ученици и 120 учители и учителки, се намиратъ въ сжщинска Стара Сърбия, това ще рече, че повече отъ половината принадлежатъ на безспорно сръбскитѣ страни. Въ сжщата епоха, ето що дава статистиката на българскитѣ екзархийски училища въ Македония 1896 (97): 843 училища (срѣщу 77 сръбски); 1,306 учители (срѣщу 118 сръбски): 31,719 ученици срѣщу 2,873 сръбски, 14,713 дѣца въ забавачницитѣ.

Вижда се отъ тѣзи цифри, че въ края на XIX в., съкрушителното мнозинство отъ славянското население на Македония пращаше своитѣ дѣца въ българското екзархийско училище. Училището занапрѣдъ става единъ помощникъ на националното движение, независимо отъ черквата." [3])

„Щастлива България! Щастлива сжщо Европа, ако се държаха по този въпросъ тамъ (за Санъ-Стефанския договоръ) и ако бѣха оставили българскиятъ народъ да се развива нормално въ тази обширна територия, която бѣше негова историческа рамка, оросена съ кръвьта на неговитѣ прадѣди и населена отъ неговитѣ дѣца! Много конвулсии щѣха да ни бждатъ спестени и настоящиятъ конфликтъ не би се вѣроятно породилъ, въ всѣки случай въ тази си форма и въ този му размѣръ. Но злиятъ гений на XIX в. бдѣше. Бисмаркъ съумѣ да убѣди Европа, че това възстановяване на България е било само едно руско увеличение,

---

[1]) Robert Pelletier. La vérieté sur la Bulgarie, Paris, 1913, p. 17, 45, 47.

[2]) Dotation Carnegie pour la paix internationale. Enquête dans les Balkans, Paris, 1914, p. 5.

[3]) ibid p. 8.

застрашаваще европейското равновѣсие; той можá да убѣди самата Русия, че създавайки на своята врата една млада твърдѣ мощна империя, тя приготвяше евентуално единъ опасенъ опоренъ пунктъ за неприятелитѣ, които биха желали да я атакуватъ оттамъ; и Берлинскиятъ договоръ въ 1880 год.[1]), разрушавайки логическото и хармоническо дѣло на Санъ-Стефано, разкѫса България на три парчета: Македония на югъ, която падна отново подъ турското варварство; на сѣверъ осакатеното българско княжество, което бѣ обявено независимо, подъ привидния суверенитетъ на султана; и една прѣходна ивица земя, за която трѣбваше да изнамѣрятъ названието Източна Румелия, която трѣбваше да се радва на една административна автономия подъ политическия суверенитетъ на Портата.“ [2])

„Сѫществуването на петь епископи, 647 свещеници, 677 черкви въ територията, дадена на Сърбия (по Букурещкия договоръ 1913 год. б. н.), свидѣтелствува за общественото съзнание на българитѣ подъ турското владичество, отъ религиозна гледна точка. Сѫществуването сѫщо въ тѣзи територии на 596 училища броящи 1,005 учители и 36,000 ученици доказва краснорѣчиво българското съзнание отъ гледна точка на възпитание и обучение. Териториитѣ, прѣдадени на Гърция, броеха, отъ друга страна, 299 свещеници и 3000 черкви, които свидѣтелствуватъ за общественото съзнание на населението въ тѣзи мѣста отъ гледна точка на култа. Числото на училищата, което бѣше 340 съ 589 учители и 19,000 ученици, говори сѫщо за националното самосъзнание на българитѣ въ тѣзи територии отъ гледна точка на обучението“.[3])

Македония е българска споредъ мнѣнието и на чуждестраннитѣ офицери, които прѣзъ 1904 год. бѣха изпратени въ тритѣ македонски вилаети като инструктори и реорганизатори на турската жандармерия. Тия офицери бѣха въ близки връзки съ населението. Тѣ биха установили, увѣрени сме, българската народность на македонцитѣ и тѣхнитѣ копнежи за национално обединение.

Най-послѣ, българскиятъ характеръ на Македония се доказва и отъ факта, че македонското население начело съ Вѫтрѣшната Революционна Организация, а сѫщо и македонската емиграция въ България сѫ дѣйствували и въ своитѣ устни и писмени декларации недвусмислено сѫ заявявали, че прѣдъ всѣкакъвъ дѣлежъ прѣдпочитатъ автономията на Македония подъ гаранцията на Великитѣ сили. Даже и сега, слѣдъ толкова войни и жертви, има гласове, които отъ страхъ да не би части отъ нашата родина да подпаднатъ подъ гръцка и сръбска власть, се връщатъ пакъ къмъ старата идея за автономията на Македония. Наопаки, гърци и сърби винаги сѫ били противъ принципа на автономията и винаги само тѣ сѫ подигали въпроса за дѣлежа на Македония. Това тѣхно поведение неволно напомня досущъ еднаквото поведение на лъжливата майка при Соломоновия сѫдъ за оспорваното отъ нея чуждо дѣте.

---

[1]) 1878 г. [2]) Georges Bousquet. La Bulgarie, communication faite à la société de sociologie de Paris le 14 Mars 1917.

[3]) Lettres á l'Angleterre et le traité serbo-bulgare, par P. O'Mahony, traduction, Sophia, 1915. p. 50.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Отъ приведенитѣ до тукъ многобройни и неоспорими данни се вижда, че Македония прѣдставлява една географска и етнографска цѣлость. Нейнитѣ граници откъмъ сѣверъ сѫ очертани съ голѣмитѣ планински вериги, които почти безпрѣкѫснато се простиратъ отъ западъ къмъ изтокъ, като се почне съ Шаръ планина и се мине по Скопската Черна Гора, та прѣзъ вододѣлната височина на Вардаръ и Морава въ Прешовско и нататъкъ по Осоговската и Рилската планина до върха Мусалла, гдѣто вече захваща крайната източна граница на Македония, която отъ тукъ върви по западнитѣ склонове на Родопитѣ къмъ юго-изтокъ до р. Места надъ с. Букъ, и сетнѣ отива надолу по течението ѝ до Бѣло море. Южната граница на Македония захваща отъ устието на рѣка Места и върви по морския брѣгъ, обгръщайки Халкидическия полуостровъ, дори до устието на рѣката Бистрица, отгдѣто поема посока по нейното течение до изворитѣ ѝ, слѣдъ което продължава все на западъ по вододѣла къмъ изворитѣ на р. Дѣволъ и до албанскитѣ планини. Западната граница на Македония тукъ извива на сѣверъ, минавайки по планинитѣ западно отъ Охридското езеро и отъ Дебъръ, като достига до най-южнитѣ клонове на Шарската верига.

Голѣмото мнозинство отъ населението въ Македония е отъ българска народность. Гърцитѣ на югъ, албанцитѣ на западъ и турцитѣ, пръснати като отдѣлни оазиси въ цѣлата страна, прѣдставляватъ отъ себе си една инфлитрация, безъ да измѣнятъ общия етнографски характеръ на областьта, както това нагледно се вижда отъ приложената етнографска карта.

Ако, въпрѣки нашето очакване, всички тѣзи горѣизложени аргументи не сѫ достатъчни да убѣдятъ по най-несъмнѣнъ начинъ меродавнитѣ фактори върху истинския националенъ характеръ на тази многострадална страна, ние Ви молимъ да наредите, съгласно принципа за самоопрѣѣлението на народитѣ, да се направи допитване до македонското население при непрѣменнитѣ условия:

1) Да се отстрани всѣкаква сръбска и гръцка власть отъ Македония, която да бѫде окупирана отъ нѣкоя безпристрастна държава съ права върху всички функции на управлението. Това е необхокимо да стане, за да може населението безъ страхъ и при пълна свобода да даде изразъ на своята истинска воля.

2) Да се даде възможность на македонската емиграция, която непоносимитѣ чужди режими пропѫдиха въ България, да се върне безпрѣпятствено въ роднитѣ си мѣста и вземе участие въ евентуалния плебисцитъ.

3) Да се позволи на многобройната македонска емиграция въ Америка да каже и тя своята дума относно бѫдещата сѫдба на родината си, въ която тя сигурно ще се върне при едно свободно управление.

4) Прѣселенитѣ гърци и сърби слѣдъ 1913 год. въ Македония, съ цѣль да разредятъ българския елементъ, като чужденци въ тази страна, да нѣматъ право на гласъ.

Господинъ Прѣдседателю,

Македонското население, което отъ четвъртъ вѣкъ насамъ води непосилна революционна борба за свобода и правовъ редъ въ родната си земя, не веднъжъ е заявявало, заявява и сега, че прѣдпочита една независима, самостоятелна Македония прѣдъ дѣлежа й между съсѣднитѣ държави, дѣлежъ, къмъ който Сърбия и Гърция се стремѣха всячески.

Ала днесъ, когато всички териториални въпроси ще се рѣшаватъ възъ основа на националния принципъ, тъй тържествено прокламиранъ отъ Васъ, а така сѫщо въ интереса на върховната правда и на трайния миръ на Балканитѣ, Изпълнителниятъ комитетъ на македонскитѣ братства отъ името на 200-хилядната емиграция въ България и на македонското население, което сега не може да изрази свободно волята си, най-учтиво Ви моли, Господинъ Прѣдседателю, да ходатайствувате прѣдъ върховния аеропагъ на свободолюбивитѣ Велики сили, който ще опрѣдѣли сѫдбинитѣ на народитѣ и ще установи границитѣ на тѣхнитѣ държави, и да съдѣйствувате да се присъедини Македония, цѣла и недѣлима, къмъ общото отечество — майка България. Ние вѣрваме, че Вашиятъ просвѣтенъ умъ и Вашата справедливость не ще допустнатъ, щото днесъ, когато затрити прѣди столѣтия държави се възстановяватъ безъ особни жертви, единъ многоизмѫченъ, но хероиченъ народъ, който е далъ, съ цѣната на неизброими жертви, най-очевидни доказателства за своето високо национално съзнание, — такъвъ единъ жизнеспособенъ народъ да бѫде разпокѫсанъ между алчни съсѣди и да оплаква днитѣ си още подъ чуждо робство.

Съ пълна надежда, че Македонскиятъ въпросъ ще бѫде най-послѣ разрѣшенъ правилно, съгласно многократно изразената воля на македонското население, и че по този начинъ то ще бѫде пощадено отъ нови борби и страдания, а ние, прокуденитѣ синове на Македония, ще можемъ да се върнемъ въ своитѣ мили огнища

при роднини и близки, тамъ, гдѣто почива свещения прахъ на нашитѣ дѣди и бащи, ние Ви молимъ, Господинъ Прѣдседателю, да благоволите и приемете израза на отличнитѣ ни къмъ Васъ почитания.

Изпълнителенъ Комитетъ на Македонскитѣ братства.

Прѣдседатель:

Иванъ Каранджуловъ,

Главенъ прокуроръ при Върховния касационенъ сѫдъ, бившъ пълномощенъ делегатъ на втората конференция за мира; родомъ отъ Прилѣпъ.

Подпрѣдседатели:

Д-ръ Б. Татарчевъ,

Лѣкарь при „Александровската болница“ въ София; родомъ отъ Рѣсенъ.

Димитъръ Михаиловъ,

Учитель при семинарията и професоръ въ Софийската военна академия; родомъ отъ Битоля.

Членове:

Тодоръ Павловъ,

Бившъ депутатъ въ Отоманския парламентъ, бившъ Генералеенъ консулъ; родомъ отъ Скопие.

Д-ръ К. Станишевъ,

Лѣкарь при Главната Дирекция на пощитѣ и телеграфитѣ въ София; родомъ отъ Кукушъ.

Г. Баждаровъ,

Гимназияленъ учитель и публицистъ; бившъ главенъ редакторъ на вѣстницитѣ: „Учителски Гласъ“, „Българинъ“ и на списанието „Искра“ въ Солунъ; родомъ отъ Горно-Броди, Сѣрско.

Членъ секретарь:

Н. Стояновъ,

Бившъ професоръ при Софийския университетъ, администраторъ на Българската централна кооперативна банка; родомъ отъ Дойранъ.

